

**HUKUK VE RİTÜEL: TARİHSEL, TOPLUMSAL VE POLİTİK
PERSPEKTİFLERDEN HUKUKUN RİTÜEL VE SEMBOLLER ÜZERİNDEN
ANLAMLANDIRILMASI**

*LAW AND RITUAL: MEANING LAW THROUGH RITUAL AND SYMBOLS FROM HISTORICAL,
SOCIAL AND POLITICAL PERSPECTIVES*

Araştırma Makalesi

Şefik Taylan AKMAN*

ÖZ

Bu çalışma kapsamında bir üst kavram olarak ritüelin ve onunla ilişkilendirilebilecek geniş bir sembolizmin, günümüz hukuk düzenleri ile yargılama süreçleri içindeki anlam ve işlevleri meselesine odaklanılacaktır. Hukukla arasındaki ilişkinin bütün boyutlarıyla ortaya konabilmesi için öncelikle ritüelin tarihsel gelişim ve dönüşüm süreci toplumsal ve politik yapılarla bağlantıları ekseninde incelenecektir. Ritüel ve onunla ilişkili semboller sistemi iktidar, otorite, toplumsal ilişkiler, toplumsal normlar, itaat ve meşruiyet gibi kavramlar bağlamında değerlendirilecektir. Dolayısıyla ritüelin doğuş ve kökeni ile eski toplumlardaki dinsel ve büyüsel işlevi gibi konular büyük oranda kapsam dışında tutulacaktır. Konunun modern toplum, devlet ve hukuk düzenlerindeki yansımaları tartışılacaktır. Bu bağlamda belli sembol, tören veya tekrarlanan davranış kalıpları çerçevesinde beliren seküler nitelikteki ritüeller ile onların sembolizmi esas alınacaktır. Ritüel ve sembollerin, soyut normlardan oluşan hukuk düzenini nasıl somutlaştırıp sıradan yurttaşlar nezdinde görülür ve hissedilir hale getirdiği yargılama aşamaları kapsamında sorgulanacaktır. Yargılama süreçleri ve öznelerinden mekanlarına kadar ritüel ve sembollerin hukuk uygulamasının bütününe nasıl yayıldığı ve sıradan insanlar üzerinde ne gibi etkiler gösterdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ritüel ve semboller, Hukuki ritüel ve semboller, Ritüelin hukuksal, toplumsal ve politik işlevi, Yargılama mekânları, süreçleri ve özneleri, Hukuk antropolojisi

ABSTRACT

This study will focus on the meaning and functions of ritual and an extensive symbolism that can be associated with in contemporary legal orders and judicial processes. In order to demonstrate the relationship between ritual and law comprehensively, the historical development and transformation process of ritual will be evaluated in the

---

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1558376

Makalenin Geliş Tarihi: 30.09.2024

Makalenin Kabul Tarihi: 25.11.2024

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji ABD.

E-posta: taylanakman@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7809-8664

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

axis of its linkages with social and political structures. Ritual and its associated system of symbols will be analyzed in the context of concepts such as power, authority, social relations, social norms, obedience and legitimacy. Consequently, issues such as the origin and roots of ritual and its religious and magical function in ancient societies will be largely excluded. The reflections of the subject in modern society, state and legal orders will be discussed. In this context, secular rituals and their symbolism, which emerge within the framework of certain symbols, ceremonies or repeated patterns of behavior will be taken as a baseline. The study will investigate how rituals and symbols concretize the legal order composed of abstract norms and make it visible and tangible to ordinary citizens, particularly within the context of judicial phases. It will be tried to demonstrate how rituals and symbols, from the judicial process and agents to the places of the trials, pervade to the whole legal practice and what kind of an effect they have on ordinary people.

Keywords: Ritual and symbol, Legal rituals and symbols, Legal, social and political function of ritual, Judicial places, process and agents, Legal anthropology

EXTENDED SUMMARY

The questions such as what rituals are or whether they can be defined with precision is a matter of contention. In light of the aforementioned considerations, this study will concentrate on the social, political and legal functions of rituals and the symbols that form a unifying element with them. Rituals are standardized symbolic actions that are shaped by social traditions and become a fixed form over time. They affect and direct human relations, are repeated between individuals, and are considered behavioral styles that shape stable social behavior patterns by covering up contradictions. The study will initially concentrate on the general characteristics and social and political functions of a range of symbolic actions, including symbols, ceremonies, rituals, language-based discourses, and repeated behavioral patterns. These will be examined in the context of ritual and its associated elements. Subsequently, the relationship between rituals and symbols and the legal order in general will be examined. Thereafter, the function of rituals and symbols in the judicial process will be discussed, with particular emphasis on their role in shaping both individual behavior and social structure.

Classical anthropologists have sought to elucidate the function of rituals by establishing a correlation between them and religion or alternative forms of belief. Nevertheless, it is evident that rituals and the symbols associated with them persist in being utilized in a manner that is increasingly secularized as traditional forms of society and state evolve towards a more modern state structure. It is notable that rituals and symbols persist in various forms, directly or indirectly, in conjunction with the existence and functioning of the state, political processes and struggles, judicial practices, and the legal order as a whole. In order to understand the function of rituals in the social and political sphere from a legal perspective, it is first necessary to consider them in terms of their holistic nature and the intense symbolism that they comprise. This symbolism is based on the form of symbols, words, ceremonies, and repeated behaviors that reinforce beliefs that have permeated almost every aspect of modern society and the state. When examining the function of rituals and symbols within social structures, relations and processes, it is first necessary to acknowledge their role as a direct social control mechanism, ensuring the survival of the order. Secondly, it is important to recognize their function as an ideological tool, influencing the adoption of behaviors associated with the identity of an acceptable citizen. Consequently, as an ideological instrument, rituals seek to instill an identity that is deemed appropriate at both the individual and social levels, and to be adopt

it by people through a sincere belief. Furthermore, they plays a pivotal role in interpersonal dynamics, serving as a fundamental element in the formation of social connections.

When examining the relationship between ritual and politics, it is evident that ritual has historically been closely associated with concepts such as nation, citizen and nationalism, which can be situated within the political sphere. Similarly, the role of ritual in the formation of political organizations, its contribution to the legitimization of political processes, its function in ensuring political unity in the absence of consensus, and its significant impact on the way people make sense of the political sphere, should also be mentioned. It is evident that rituals exert a significant influence on the political lives of individuals. Those in positions of authority and those engaged in the political sphere also consider this when determining how their activities are to be conducted and maintained. Furthermore, rituals and symbols retain their importance and functions not only during the establishment of a new political system or state but also afterward. For instance, rituals were often employed in the education and upbringing of new generations, in the maintenance of citizens' loyalty to the system, and in the reproduction of the state.

In order to elucidate the relationship between law and ritual, it is essential to first address the historical transformation of ritual from the sacred to the secular realm and to elucidate its mythical structure. Across the continuum from antiquity to modern society, law has been mythologized by referencing divine mandates, universal reason, the persona of the ruler, religion, nation, race, or its own normative structure. In the present era, this mythical quality of law persists in encompassing a multitude of elements of ritual symbolism, both in terms of normative principles and judicial practices. These elements facilitate the perpetuation of the legal order and the prevailing political economy. Another aspect of the relationship between law and ritual is that rituals and the intense symbolism associated with them permeate almost every element and point of legal practice, from the judicial process and its agents to its places. This ritual symbolism of a legal character first appears spatially in terms of the architectural structures of court buildings and courtrooms. Subsequently, its traces can be seen in the clothes worn by members of different professions such as judges, prosecutors and lawyers, as well as in their relations with each other during the trial, their behavior, gestures, mutual words and forms of address. Consequently, the deployment of rituals and symbols in judicial proceedings encompasses various dimensions. On the one hand, these diverse dimensions serve to legitimize the verdicts handed down by the courts and provide a rationale for their enforcement. On the other hand, they facilitate the endorsement of the prevailing socio-economic system through the practice of law.

GİRİŞ

Ritüelin ne olduğu veya kesin bir tanımının verilip verilemeyeceği gibi hususlar son derece tartışmalıdır. Ritüelin *“bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin, merasim ve bu*

sırada uyulması gereken kurallar”¹; *bir tören için belirlenmiş biçim*”²; *“belirli ve kesin bir biçimde düzenli olarak tekrarlanan eylem veya eylemler dizisi*”³ gibi sözlük anlamları varsa da antropolojinin alanına girildiğinde, ritüelin nasıl tanımlanabileceği ve ne olduğuna ilişkin tartışmalı ve oldukça geniş bir literatürle karşılaşılır. Konunun sınırlarını aşırı genişletmeme kaygısıyla bu makalede ritüellerin doğru veya yanlış şeklinde tanımlanıp tanımlanamayacağı veya sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı gibi hususlar tartışılmayacak fakat bu dünyadaki iktidar ilişkilerinin uzanımında biçimlenen hukuk düzeni olgusunu açıklayabilmekte az veya çok kullanışlı anlamları olduğu⁴ kabulünden hareket edilecektir. Ritüellerin tek tek ele alınmasından ziyade sahip oldukları anlam genişliği ve bulanıklığı gibi özelliklerine, ayrıca iktidar ilişkileri ekseninde hem hukuk düzeni içerisindeki hem toplumsal yapı ve süreçlerdeki işlevlerine odaklanılacaktır. Antropolojik bir bakış açısıyla ritüelin, toplumsal geleneklerle şekillenirken zamanla sabit bir biçim haline gelen, insan ilişkilerini etkileyip yönlendiren, kişiler arasında tekrarlanan standartlaşmış sembolik eylemler olduğu ve böylece çelişkilerin üstünü örtüp kararlı toplumsal davranış kalıplarını biçimlendiren edimlere karşılık geldiği⁵ gösterilmeye çalışılacaktır. Makalenin ilk bölümünde simgeler, seremoniler, törenler, dile dayalı söylemler, tekrarlanan davranış kalıpları gibi pek çok sembolik eylemin, ritüel üst başlığı altında ve onunla bağlantılı öğeler olarak genel anlamda özellikleri ile toplumsal ve politik etkileri üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise ritüel ve sembollerin, hukuk düzeniyle ilişkisi ile yargılama süreçlerindeki fonksiyonu ele alınacak; ayrıca hem bireysel davranışların hem toplumsal yapının biçimlenmesinde nasıl işlev gördükleri sorgulanacaktır.

I. RİTÜELLERİN ÖZELLİKLERİ İLE TOPLUMSAL VE POLİTİK İŞLEVLERİ

Klasik antropologlar ritüeli, insan ilişkilerini belirlemeye yönelik, doğaüstü dünyayı kapsayan ve öncelikle sembolik karakterdeki kültürel yönden standartlaşmış tekrarlanan etkinlikler olarak nitelendirmiştir⁶. Daha erken dönemde konuyla ilgilenen Durkheim tarafından dinsel süreçlerle ilişkilendirilen ve dinsel hayatın tohumlarını barındırdığı söylenen ritüeller, bir grubun içinde ortaya çıkan, gruba dâhil olanlar arasında belirli zihinsel durumları

---

¹ <<https://sozluk.gov.tr/?kelime=rituel>> accessed 22 June 2024.

² <<https://www.merriam-webster.com/dictionary/ritual>> accessed 22 June 2024.

³ ibid.

⁴ David I Kertzer, *Ritual, Politics, and Power* (Reprint edition, Yale University 1989) 8.

⁵ Peter A Winn, ‘Legal Ritual’ (1991) 2 *Law and Critique* 207, 209.

⁶ Kertzer (n 4) 8-9.

uyandırmayı, sürdürmeyi veya yeniden yaratmayı amaçlayan davranış şekilleri olarak tanımlanmıştır⁷. Belirli bir dereceye kadar kutsallık içermeyen bir ritüelin olamayacağını vurgulayan Durkheim'a göre onun temel özelliği, herkes tarafından yapılamayacak işaret ve hareketleri barındırması ancak kutsanmış kişilerce söylenebilecek sözler, ifadeler ve formüller içermesidir⁸. Din veya farklı inanç biçimleriyle arasında bağlantı kurarak ritüelin ne olduğunu ve işlevini açıklamaya yönelik bu klasik yaklaşımlardan hareketle düşünüldüğünde modern toplum, devlet ve hukuk düzeni içindeki ritüeli belirli bir yere konumlandırmak ilk başta kuşku uyandırabilir. Bununla birlikte gelenekselden moderniteye geçiş sürecinden günümüze uzanan zaman diliminde dahi ritüellerin toplumsal yapı ve ilişkiler, devletin varoluşu ve işleyişi, politik gerçeklik ve mücadeleler ile bir bütün olarak hukuk düzeni ve yargılama pratikleri üzerinde doğrudan veya dolaylı pek çok örneğinin farklı biçimlerde var olmaya ve işlemeye devam etmesi dikkat çekicidir.

Modern anlamıyla ritüellerin nitelik ve işlevlerinin ortaya konabilmesi için öncelikle onların sembolizmi üzerinde durulması ve semboller aracılığıyla nasıl bir anlam dünyası kurduklarının ele alınması gerekir. Ritüellere içeriğini sağlayan ve vazgeçilmez bir parçasını oluşturması itibarıyla doğası ve etkileri üzerinde belirleyici bir gücü olan semboller, anlam yoğunlaşması, çok seslilik ve belirsizlik şeklinde ifade edilebilecek üç temel özelliğe sahiptir⁹. Anlam yoğunlaşması, sözel veya ikonik her sembolün zengin bir anlamsal çeşitliliği temsil edip onları birleştirebilmesini ve farklı düşünceleri bir araya getirerek kaynaştırabilmesini sağlarken, çok seslilik de aynı sembolün, barındırdığı farklı anlamların varyetesi dolayısıyla insanlar tarafından farklı biçimlerde anlaşılabilmesini ve bu niteliği itibarıyla ritüellerin, özellikle uzlaşmanın olmadığı durumlarda siyasal birliğin tesisinde kullanılabilmesini mümkün kılar¹⁰. Son olarak sembollerdeki anlam yoğunlaşması ve çok seslilik özellikleri onların açık, basit ve

---

⁷ Emile Durkheim, *The Elementary Forms of Religious Life* (Karen E Fields tr, The Free 1995) 9; 21.

⁸ ibid 35.

⁹ Kertzer (n 4) 11.

¹⁰ ibid. Cappel'e göre ritüel ve semboller çok çeşitli düşünce ve eylemlerin farklı anlamlarını tek bir odakta sentezleyip tek bir oluşumda yoğunlaştırma kapasitesine sahiptir. Yoğunlaştırmanın bir sonucu olarak ritüeller toplumsal anlamı tek bir sembolde sentezlense bile çok seslilik özelliği dolayısıyla orijinal özerk yapılarının bir kısmını korur. Dolayısıyla belirli bir sembol farklı ve çelişkili biçimlerde yorumlanmaya hala açıktır. Andrew J Cappel, 'Bringing Cultural Practice into Law: Ritual and Social Norms Jurisprudence' (2002) 43 Santa Clara Law Review 389, 455.

kesin bir anlamının olmasını engelleyerek belirsiz hale gelmeleri sonucunu doğuruyorsa da bu anlam karmaşıklığı ve belirsizlik, aslında sembollerin gücünün de kaynağını teşkil etmektedir¹¹.

Ritüelin ne olduğunun ortaya konabilmesi için vurgulanması gereken ve sembolizm kadar önemli olan diğer bir özelliği sürekli tekrara dayanan biçimsel niteliğidir. Bir dizi sözcük ve bedensel hareketin kullanımına dayanan, yüksek derecede yapılandırılmış ve belirli bir kalıpta kristalize olan, tek tipleştirilmiş sistematik sıralamaları izleyen, genellikle belirli yer ve zamanlarda kendilerine özel sembolik anlamlarla donatılmış eylemler olarak ritüeller, bireylerin duygusal ve bilişsel dünyalarını yönlendirip toplumsal grupları organize ederek etki göstermektedir¹². Ritüellerin insanlar üzerinde etkili olabilmesinin nedeni, daha önce gerçekleştirilen fiili tekrarlama baskısı uygulamasına rağmen, bu zorunluluğu dönemsel olarak arzulanır hale getiren bir mekanizma şeklinde işletebilmesidir¹³. Tekrarlama unsuru, ritüelin, rutinleşmiş bir davranış biçimi haline gelmesini sağladığı gibi herkes tarafından aynı biçimde anlaşılmasını ve algılanmasını olanaklı kılar; katılanlara, ezelden beridir yapılan bir şeyle meşgul olduklarını hatırlatır, ritüelin gerektirdiği ve bir değişiklik olmadan çok uzun süredir icra edilen şekli zorunluluklarının aslında arzu edilen ve iyi şeyler olduğu yönünde bir güven duygusu vererek onun meşru olduğu düşüncesini aşılır¹⁴. Biçimsellik ve tekrarlama gibi özelliklerin ritüellere, değişime karşı dirençli belirli bir muhafazakâr nitelik vermesi¹⁵, kurulu

¹¹ Kertzer (n 4) 11. Sembollerin bu belirsizliği herkes tarafından aynı şekilde anlaşılan kesin bir anlamlarının olmamasına yol açarak potansiyel olarak muğlak kalmalarına neden olur. Ancak muğlaklık, sembollerin özneler arasında yaygın olarak kabul edilen tek bir birincil anlamı olmadığı manasına gelmez. Ritüele ilişkin kurallar ve normlar bağlamında tek bir sembolde bir araya gelen çeşitli anlamlar arasında bir hiyerarşisi söz konusudur. Genel kabul gören ve ortak çıkarlara hizmet eden baskın bir anlama ayrıcalık tanınır. Ancak arka plana itilen ayrıcalıklı olmayan anlamlar mevcudiyetlerini koruduklarından ritüel sembolizm yine de zıtların bir araya gelmesini mümkün kılar. Sembollerdeki zıtlıkların bu şekilde yan yana gelip iç içe geçmelerinde onların toplumsal işlevi önemli rol oynar. Cappel (n 10) 456; Victor Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (Sixth press, Cornell University 1982) 30.

¹² Cappel (n 10) 409; Kertzer (n 4) 9; Fabien Gelinat and others, 'Architecture, Rituals, and Norms in Civil Procedure' (2015) 32 Windsor Yearbook of Access to Justice 213, 216. Tekrarlama ve standartlaşma gibi özellikler ritüellerin kolektif karakterini oluşturur. Ritüelin gücü büyük ölçüde kolektif bir kabule, performansa ve katılıma bağlı olduğundan, icra edildiğinde üyeleri, üye olmayanlardan ayırır. Bu ayırıcı niteliği itibarıyla özel bir iletişim biçimi veya en azından iletişimin temel bileşenidir ve unsurları başkaları için bir anlamı olduğu ölçüde ritüel olarak varlığını sürdürebilir. Ransford C Pyle, 'Law, Ritual and Language' (1984) 8 ALSA Forum 381, 382.

¹³ Turner (n 11) 30; Colin Dayan, *The Law is a White Dog: How Legal Rituals Make and Unmake Persons* (Princeton University 2017) XIV; Emma Larking, 'Human Rights Rituals: Masking Neoliberalism and Inequality, and Marginalizing Alternative World Views' (2017) 32 Canadian Journal of Law & Society 1, 3.

¹⁴ Christina Toren, 'Ritual, Rule and Cognitive Scheme' (1995) 6 Journal of Contemporary Legal Issues 521, 530; Geoffrey P Miller, 'The Legal Function of Ritual' (2005) 80 Chicago-Kent Law Review 1181, 1202.

¹⁵ Miller ritüeli, kolayca değiştirilememesi ve revize edilememesi gibi nedenlerle muhafazakâr olarak nitelendirir. Söz konusu nedenlerle ritüellerin bir toplumun büyük şoklara veya hızlı teknolojik değişimlere uyum sağlama ve bunlarla başa çıkma kabiliyetine sınırlar getirdiğini belirtir. Fakat ritüellerin her koşulda muhafazakâr bir nitelik gösterip göstermediği tartışmalıdır. Winn'e göre ritüeller pek çok kez baskıcı toplumsal yapıları

toplumsal ve politik yapıların kendilerini yeniden üretebilmelerinde onların işlevini önemli oranda artırır. Bu işlev, özellikle farklı toplumsal kesimler arasında politik mücadelelerin şiddetlendiği dönemlerde egemen konumda bulunanların, kendi hegemonyaları ile meşruiyetlerini halk nezdinde sürdürebilmelerinde ritüel ve sembollere daha sık ve yoğun biçimde başvurmalarında açık biçimde görünür.

Hukuksal yönden anlamlandırılabilmesi için öncelikle toplumsal ve politik alanda üstlendiği fonksiyonlar bakımından üzerinde düşünülmesi gereken ritüeller, modern toplum ve devletin hemen her noktasına sirayet etmiş simgelerden, sözlerden, törenlerden, tekrarlanan davranışlardan, inançları besleyen öğelerden oluşan yoğun bir sembolizme dayalı bütünsellik arz eder. Geleneksel devlette, kralın kutsal öğelerle bezenmiş tahta çıkış törenleri modern devlette devlet başkanlarının daha seküler görünümlü yemin törenlerine dönüşürken¹⁶ ritüeller ve ritüellerde kullanılan semboller sadece şeklen değiştiğinden aynı politik ve toplumsal işlevlerini sürdürür. Kutsallık ve dinsel içerikli bir sembolizmle bezenmiş ritüeller, yerlerini aynı amacı taşıyan seküler bir ritüel sembolizmine bırakır. Günümüz toplumu ve modern devleti için ritüeller, kutsallıklarından soyutlanmaya çalışılsa da onun arkaik izlerini bünyesinde barındırdıklarından politik alanın birbirlerinden taban tabana zıt aktörleri için farklı görünüm, hareket tarzları ve anlamlandırmalarla biçimlendirilmeye keza politik mücadelelerin kurucu ögesi olarak hala büyük önem taşımaya devam ederler.

---

desteklemek için kullanılmıştır keza sadece toplumsal çelişkileri gizlemek için değil rejim muhaliflerini ve radikal bakış açılarını ezmek için de araçsal bir fonksiyon yüklenmiştir. Bu muhafazakâr niteliklerine karşın bazı koşullarda da ritüeller egemen ideolojiye meydan okumak ve onu devirmekte etkili olabilmekte keza toplumsal çatışmaların dönüştürülmesinde ve insanileştirilmesinde rol oynayabilmektedir. Turkle'a göre ise ritüel ve semboller bir taraftan üretildikleri tarihsel geçmişi yansıtırırken diğer taraftan sonradan ortaya çıkan durumun gerektirdiği bir bağlama yerleştirilerek yeniden karakterize edilebilirler. Bu niteliği itibarıyla ritüeller toplumsal süreçlerde grupların iç değişime uyum sağlayarak dış çevrelerine uyarlanabilmelerini mümkün kılar. Böylece ritüel sembolizmi toplumsal eylemlerde önemli bir fonksiyon üstlenerek pozitif bir güç, dinamik bir varlık halini alır. ibid 1229; Winn (n 5) 229; Sherry Roxanne Turkle, 'Symbol and Festival in the French Student Uprising (May-June 1968)' in Sally Falk Moore and Barbara G Myerhoff (eds), *Symbol and Politics in Communal Ideology - Cases and Questions* (Cornell University 1975) 92. Ritüellerin kimi durumlarda muhafazakâr kimi durumlarda yenilikçi bir güç olarak nitelendirilebilmesine ilişkin bir tartışma için ayrıca bkz. Kertzer (n 4) 11-12.

16 Daha çok siyasal antropolojinin alanına girdiğinden bu çalışmada ayrıntılı biçimde değinilmeyecek olsa da tahta çıkma törenlerinin politik olan ile kutsal veya dinsel olanın birbiriyle iç içe geçmiş bir görünümünden başka bir şey olmadığı belirtilebilir. Antropolojik yönden bakıldığında şefliklerden modern devlete uzanan süreçte tahta çıkış ritüellerinden cenaze ritüellerine, yöneticilerin giysi ve alametlerindeki değişim ve gelişmeler toplumsal evrim yönündeki olaylar dizisizinden soyutlanarak ele alınamazlar. Habermas, ritüellerin kamusal alandaki işlevine değinirken XIV. Louis'nin protokolünde temsili kamunun saraydaki yoğunlaşmasının en incelikli haline ulaştığını söyler. Marc Abeles, *Devletin Antropolojisi* (Nazlı Ökten tr, Dipnot 2012) 152; Ronald Cohen, 'Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme' in Henri JM Claessen and Peter Skalnik (eds), *Erken Devlet* (Alaeddin Şenel tr, İmge Kitabevi 1993) 94; Jürgen Habermas, *Kamusalın Yapısal Dönüşümü* (Tanıl Bora and Mithat Sancar trs, İletişim 1997) 70.

A. Ritüeller ve Toplum

Ritüelin, toplumsal yapı, ilişki ve süreçlerde ne olduğu ve nasıl işlev gördüğü açısından konuya bakıldığında, öncelikle düzenin bekasını sağlama yönünden doğrudan toplumsal bir kontrol mekanizması olduğundan, ardından da makbul yurttaş kimliğiyle özdeşleştirilen davranışlarının bireylere benimsetilmesinde ideolojik bir araç gibi çalıştığından bahsetmek gerekir. Toplumsal bir kontrol mekanizması olması itibarıyla ritüellerin zorlayıcı etkisi; bir taraftan devletin polis, savcı, mahkeme ve hapisane gibi baskı araçlarının yasal kullanımının çerçevesini belirleyen hukuk düzeniyle diğer taraftan kendisine uyulmasını azarlama, ayıplama, dedikodu ya da dışlama gibi yollarla sağlayan gelenek ve görenek şeklindeki kuralların bir bileşimi olan toplumsal normlarla kıyaslanabilir¹⁷. Ancak ritüeller her iki kontrol mekanizmasından da farklı olarak zorlayıcı niteliğini sonradan uygulanan yaptırımlardan değil, önceki aşamalarda bireylere toplumsal roller atayıp kişinin söz konusu rolle özdeşleşmesinin doğal ve uygun kabul edilmesini özendirilen teknikleri barındırmasından alır¹⁸. İdeolojik yönlendirmenin bir parçası olarak kabul edilebilecek bu teknikler, bireysel ve toplumsal düzeyde kişilerin “olması gereken” bir kimlikle donanmasını ve buna içtenlikle inanarak benimsemesini amaçlar. Böylece ritüeller bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerde de belirleyici bir önemi haiz hale gelip toplumsal ilişkilerin yapıtaşlarından birini oluşturur.

Her toplum veya bir toplum içindeki farklı dini, etnik ya da politik topluluklar kendilerini tanımlayarak üyelerini bir arada tutabilmek, onları organizasyonla özdeşleştirebilmek, yeni destekçiler toplayabilmek, üstünlüklerini ve organizasyonlarının ayrıcalıklı bir niteliğe sahip olduğunu gösterebilmek ve diğer insanlar tarafından dayanışma içinde bir birim olarak algılanmalarını sağlayabilmek gibi amaçlarla kendilerine özgü bir kimliği mitolojik ve ritüelistik yöntemlere başvurarak inşa edip yüceltmeye çalışır¹⁹. Ancak kimlikler üzerinden

---

17 Miller (n 14) 1183.

18 ibid.

19 Kertzer (n 4) 17-18; 160. Ulus veya belirli toplulukları bir arada tutmak için sıklıkla kullanılan söylemlerden biri de aile metaforudur. Ritüeller, mitler ve sembollerin gücünden yararlanarak somutlaştırılmaya çalışılan aile metaforuyla, ortak bir temel üzerinde anlaşmaya fazla istekli olmayan bireyler arasında paylaşılan bir takım düşüncelere gönderme yapılır. Böylece söz konusu bireyler arasında aile olma düşüncesi, doğal bir ilişkinin grup içindeki yansıması olarak yerleştirilmek istenir. Özellikle farklı bireylerin siyasi yönden kaynaşmasını sağlayan bu metaforla grup örgütlenmelerinin katılıkları cisimleştirilir ve birey, ailenin örgütleyici ve yapay nitelikte kavranışı altında eriyerek grupta tek vücut haline getirilmeye çalışılır. Abeles (n 16) 187. Kertzer’in belirttiği üzere politik organizasyonlar için önemli olan güçlü liderliklerden ziyade sembolizmin etkin biçimde kullanılabilmesidir. Çünkü bir organizasyon kimliğini ve sürekliliğini kendisinin sembolik sunumları üzerine kurar. Gerçekten bir organizasyonda lider ölse ve değişse bile sembol ve ritüeller kalıcılığını genelde sürdürür. Eğer bir lider söz konusu organizasyonun sembolü haline gelmişse, o liderin ölümü çoğunlukla organizasyon için ciddi bir tehlikenin doğduğuna işaret eder. Bu tehlikenin çözümü olarak lider öldüğünde dahi onun

birlik oluşturma sürecini sadece devletler, uluslar ya da politik organizasyonlar tarafından istenip bireylere dayatılan bir olgu şeklinde de düşünmemek gerekir. İnsanlar da -kimi zaman çeşitli toplumsal çatışmalara sebebiyet veriyorsa da- toplumsal kimliklerini oluşturabilmek ve kendileri gibi düşünen diğer kişilerle ilişki kurabilmek için ritüelin birleştirici fonksiyonundan yararlanır hatta ritüelin kurallarını isteyerek yerine getirir ve simgelerine sahip çıkarak onları kutsallaştırır²⁰. Kimliklerin gerek organizasyonlar gerek doğrudan bireyler aracılığıyla söz konusu biçimlenme sürecinin toplumsal ilişkilere yansıyan diğer önemli bir sonucu da “biz” ile “öteki” arasında yarattığı bölünmedir ve bunun dış dünyaya yansıyan en önemli göstergeleri sembol ve ritüellerin farklılaşmasıdır.

Ritüeller, kimlikleri şekillendirmede başarılı oldukları ölçüde güçlendiklerinden -nasıl yapılacağına ilişkin şekli esaslar dışında hukuksal ve toplumsal normlar gibi yaptırımları sonradan ortaya çıkan genel davranış kuralları koymadıklarından-, katılımcıyı daha ziyade vicdanla, maneviyatla ve aşkın değerlerle teması geçirmeye yönelik olağandışı veya ezoterik bir içerikle etki altına alarak işleyen bir toplumsal kontrol sisteminin parçasını oluşturur²¹. Belirli bireylere toplumsal roller atayarak onlardan kişisel kimliklerini bu rollere uydurmalarını talep ederken diğer bireylerin de söz konusu rol ve kimlikleri tanıyarak uygun davranışlarda bulunmalarını ister²². Devletin idari aygıtı ve yapılanması içinde yer alan pek çok makam yönünden, bu şekilde kazanılan farklı ritüel statülerinin varlığından keza statüye dayalı gücünü, ritüellerden alması dolayısıyla “ritüel özne” olarak nitelendirilebilecek kişilerden söz edilebilir. Kral için taç giyme veya bir hâkim için yemin ederek göreve başlama töreni, kişilere belirli statüler kazandıran ritüeller olduğu gibi onları yeni bir özne kimliğiyle donatır. Ritüellerle somutlaştırılan bu statüler sadece sahipleri için yeni bir toplumsal rol ve kimliğe işaret etmez;

şahsında sembolleşen birleştirici kimliğe vurgu yapılmaya devam edilir; örneğin liderler için büyük anıt mezarlar inşa edilmesinin önemli sebeplerden biri budur. Kertzer (n 4) 18. Aile metaforuna sıklıkla ulus devlet tipi yapılarda keza lider kültürünün ön plana çıkarıldığı otoriter rejimlerde de başvurulur. Liderin bir baba ve yurttaşların onun çocukları şeklinde nitelendirildiği aile metaforu, bir tür birlik sağlayıcı harç olmasının ötesinde aynı zamanda metaforu kullanan grubun meşruiyetinin içselleştirilmesi için de faydalıdır. Bu durumun, bilhassa lider ve onun ardılın belirlenmesi özelinde, mirasçı ya da baba - oğul ilişkisinin kurulması suretiyle, yeni lidere önsel bir meşruiyet sağlama çabası olarak da okunabilmesi mümkündür. Liderin hayattayken oynadığı sembolik rol, ardıllarının başvurduğu ritüelizm ile ölümünden sonra daha da kutsallaştırılarak sürdürülmek istenir.

20 ibid 75. Kertzer’e göre insanlar her yerde kendi sosyo-politik çevrelerini kutsallaştırma eğilimindedir. Eğer kendi toplumlarının yalnızca kültürel tarihin, çevresel etkilerin ve politik mücadelelerin ihtiyarı bir ürünü olduğunu kabul ederlerse bu durumdan ciddi olarak rahatsız olacaklardır. Bu nedenle insanlar, kendi siyasal düzenlerine evrensel bir anlam -değer- atfeder; bir şekilde kendi toplumlarının daha yüksek bir amacı dile getirmek için kutsal bir biçimde mukadder kılındığına inanırlar. ibid 37.

21 Miller (n 14) 1183-1184; 1187.

22 ibid 1187.

aynı zamanda statü sahiplerinin karşısında yer alan ve onlarla dolaylı ya da doğrudan muhatap olan herkes için belirli toplumsal konumlar yaratır ve ritüel öznelerin statüsel otoritelerini meşru kabul etmeleri yönünde baskı yapar. Örneğin kral karşısında memurlarının veya tebaasının ya da hâkim karşısında avukatın, davalı veya davacının konumları, ritüel özneyle ilişki içinde olanların da toplumsal hiyerarşi içindeki yerlerini ve bununla bağlantılı ilişki düzeylerini doğrudan veya dolaylı olarak belirler.

Toplumun doğru davranış beklentilerine uygun, kalıcı bir kimlik değişimini üretebildiği müddetçe insanları dönüştürme sürecinin bir parçası olan ritüeller, sadece dışsal bir yaptırım korkusuyla değil utanç, tikslenme, suçluluk, endişe ve korku gibi içsel kaygılarla doğru toplumsal davranış kalıplarını üretir ve bu yönüyle özel bir toplumsal kontrol biçimi haline gelir²³. Özellikle, ritüelleşmiş uygulamalar tarafından üretilen ya da bunlarla bağlantı kurularak pekiştirilen bir toplumsal normun, başka şekillerde ortaya çıkan normlara kıyasla daha kolay ve yaygın bir şekilde anlaşılması, güçlü bir şekilde benimsenmesi ve değişime daha az açık olması muhtemeldir²⁴. Bu tür toplumsal normlar hem dini hem dünyevi alanlarda yüksek değerlerin, sorgulanamaz otoritenin ve nihayetinde kutsal kavramlarının yaratılmasında son derece etkili olduklarından, normatif alanın ötesinde daha büyük ahlak, adalet ve meşruiyet meseleleri üzerinde kaçınılmaz bir etki gösterir ve toplumsal kontrol sisteminin kendini sürekli yeniden üretebilmesine katkı sunar²⁵. Böyle bir toplumsal kontrol sistemi içinde, kimlikleri ve rolleri ritüellerle belirlenip güçlendirilen ve ritüel özneler haline gelen statü sahipleri karşısında, diğer bireylerden de söz konusu statülere ve bunlar tarafından temsil edilen düzene saygı duyup ona itaat etmeleri –aynı zamanda doğru davranış kalıpları olarak öğretildiği için- beklenir. Toplum içinde makbul bir yurttaş olmanın gereklilikleri ve ödevleriyle özdeşleştirilerek olması gerekeni ifade eden bu ritüel düzen, toplumsal normlar ya da hukuk kuralları gibi cebre dayalı yaptırım niteliği ön plana çıkan baskı araçlarından çok daha etkin biçimde doğrudan bireylerin

---

23 ibid 1187-1188. Diğer toplumsal kontrol biçimleri gibi ritüeller de gerekçelendirmeye ihtiyaç duyduklarından meşruiyetlerini, bireylerden talep ettikleri şeylerin daha büyük toplumsal faydaların elde edilebilmesi için zorunlu olduğunu göstererek sağlamaya çalışırlar. Katılımcılar, eylemsel yönüyle ritüele dâhil edilir ve onlara ritüelin başarılı biçimde gerçekleşmesi için bir dereceye kadar sorumluluk verilir. Böylece katılımcılar, ritüelin icrası suretiyle onun meşruiyetini kabul edip onaylayan bir konuma yerleşir. ibid 1201.

24 Cappel (n 10) 392.

25 ibid. Ritüeller duygu, fiziksel performans ve iletişimsel faaliyetlerin eşsiz bir karışımı olduklarından ritüelleşme süreçleri de toplumsal normlar üzerinde derin ve ayırt edici bir etki gösterir. Gerçekten duygusal ve fiziksel bir etkinlik olarak ritüeller, bireylerin kendi bilişsel ve toplumsal yaşamlarının nasıl işlediğini anlayabilmelerini kolaylaştıran ideal araçlardır. ibid 395.

zihin dünyasında doğru veya yanlışları önceden belirleyip inanç ve düşünceleri şekillendirerek ideolojik hegemonyasını pekiştirir.

Ritüeller, toplumsal ilişkilerin biçimini canlandırıp bu ilişkilere görünür bir ifade kazandırarak insanların kendi toplumlarını tanımalarını sağlar²⁶. Ritüellerin toplumsal kimlikleri şekillendirme işlevi, farklı rollerle tanımlanan bireylere kendilerinin anlayabilecekleri bir gerçeklik modeli sunar keza insanların sadece bunu kabul edip içselleştirmesiyle sınırlı olmayacak biçimde hem kendilerinin hem başkalarının kimliklerini söz konusu modelin terimleri içinde kavramsallaştırmaya yöneltir²⁷. Modern devlet ve toplum açısından bu gerçeklik modelinin ritüel ve semboller ekseninde en açık biçimde somutlaşmış biçiminin, aşağıda daha ayrıntılı biçimde değinileceği üzere ulus, yurttaş ve milliyetçilik gibi kavramlar etrafında politik alanda inşa edildiği görülür. Keza söz konusu gerçeklik modelinin etkilerinin, hukuk düzeni ile yargılama pratiklerine ve mekânlarına da çeşitli biçimlerde sirayet ettiği, yargısal ritüeller ve sembolizm aracılığıyla mevcut ekonomi politik sistem, toplumsal yapı ve kurumların meşruiyet ile geçerliliklerini pekiştirdiği dikkat çeker. İdeolojik bir araç olarak hukukun, bu ritüel düzenin kendisini sürekli yeniden üretebilmesinde benzersiz bir işlev üstlendiği de belirtilmelidir.

B. Ritüeller ve Politika

Ritüelin siyasal alandaki öneminin anlaşılabilmesi için öncelikle politik ritüellerin nasıl işlediği üzerinde durulmalıdır. Buradan hareketle ritüelin ulus, yurttaş, milliyetçilik gibi siyasal alanın içinde değerlendirilebilecek kavramlarla her daim yakın bir ilişki içinde olan politik organizasyonların inşasındaki rolüne, meşruiyet süreçlerine olan katkısına, uzlaşmanın bulunmadığı hallerde politik birliğin sağlanmasındaki işlevine ve insanların siyasal alanı anlamlandırmalarındaki belirleyici etkisine öncelikle değinmek gerekir. Politik etkinlik meselesi ister arkaik ister modern dönemlerde olsun her zaman sembolik bir niteliği haiz bulunduğundan ritüellerin ve sembollerin icadı ve yüzyıllar boyunca geçirdikleri dönüşümler insanların siyasal varlığıyla etkileşim halinde yaratıcı bir zihinsel süreci ortaya koyar²⁸. İnsanların tarihsel yönden siyasal varlığının şekillenmesinde ritüeller başat bir rol oynadığında

---

²⁶ Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (Ark edition, Routledge 1984) 129.

²⁷ Miller (n 14) 1189.

²⁸ Abeles (n 16) 145; 152.

yöneticiler ile politikacılar da söz konusu durumu doğrudan hesaba katarak kendi politik etkinliklerini ne şekilde biçimlendireceklerini ve sürdüreceklerini belirler²⁹.

İktidarı elinde bulunduranlardan ona talip olan en muhafazakârından en devrimcisine kadar tüm politik hareket veya liderler seslendikleri kitleleri yanlarına çekebilmek ve mücadelelerini güçlendirebilmek için ritüellerle sembolize edilmiş bir siyasal gerçeklik sunmakta birbirleriyle yarışır³⁰. Burjuva devrimleri sırasında krallar otoritelerini desteklemek; devrimciler ise monarşiyi alaşağı etmek için ritüelleri kullanmışlardır³¹. Gerçekten genel egemen kanının aksine politik ritüeller sadece statükonun korunmasına hizmet etmekle sınırlı bir işlev görmez; aksine siyasal alanın günlük meselelerinde ve tartışmalarında bile oldukça fazla bir öneme sahiptirler. Bu durumun somut yansımaları geleneksel devlet tiplerinden modern devlet aşamasına geçiş sürecinde farklı zaman ve coğrafyalarda çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı gibi günümüz iktidar mücadelelerinde de pek çok örnekte görülebilir.

İlk olarak 1688 İngiliz devrimiyle başlayan, daha sonra Amerika'nın bağımsızlığı ve Fransız devrimiyle pekişen modern devlet süreci bir taraftan yönetme erkini aristokrasi veya krallar gibi geleneksel iktidar odaklarının elinden alırken diğer taraftan yarı kutsal bir alanda biçimlenen *ancient regim*lerin ritüel sembolizminin -egemenliğin yeni sahibi burjuva elitlerin ihtiyaçları doğrultusunda- sekülerleşmesini sağlamıştır. Söz konusu süreçte egemenliğin kaynağını açıklamak için kralın tanrısal hakları gibi öğretilerden beslenen söylemlere başvurmak yerine anayasal ve hukuksal bir çerçevede halkın temsiline dayalı bir yönetsel düzenin meşruiyetine atıf yapılmaya başlanmıştır. Özellikle on sekizinci yüzyılda yaşanan burjuva demokratik siyasal alandaki gelişmeler, yeni politik ritüeller ve onlarla ilişkili bir

---

²⁹ ibid 152.

³⁰ Kertzer (n 4) 1; 38; 160. Kertzer'e göre siyasal gerçekliğin insan zihninde şekillenmesi ilk olarak ritüeller aracılığıyla başlar ve akabinde inançların devamlılık arz eden kolektif söylemi yeniden doğrulaması suretiyle bu gerçeklik varlığını sürdürür. ibid 95.

³¹ ibid 2. Ritüel ve onunla ilişkili olan geniş bir semboller ağının hem muhafazakâr hem devrimci karakter gösterebilmesi özünde paradoksal bir niteliği haizdir. Moore'un yerinde olarak belirttiği üzere toplumsal ilişkileri, sembolleri veya ritüelleri muhafaza etmek için mücadeleye yönelen her girişim, aslında bunların değişkenliğini üstü kapalı biçimde onaylamaktadır. Ritüeller, katı usuli kurallar ve işlemler, her türlü sembolik tekrarlar, yasalar, ilkeler ve kategoriler sabit toplumsal gerçekliğin ve onun sürekliliği ile istikrarının kültürel temsilcileridir. Düzene sokma süreçlerinin bir parçası olarak nitelendirilebilecek tüm bu tekrarlamalar yoluyla zamanın geçişi, değişimin doğası ve toplumsal ilişkilerdeki potansiyel belirsizliğin örtük boyutu inkâr edilmeye çalışılır. Ritüeller, yasalar, kurallar, adetler, semboller, ideolojik modeller ve benzerleri ister eski (olanla) ve gelenekle ister yeni (olan) ve devrimci bir toplumsal kaynakla meşrulaştırılmış olsun, toplumsal yaşamı sabitleme ve belirsiz hale gelmesini önleme girişiminin açık kültürel çerçevesini oluşturur. Sally Falk Moore, 'Epilogue: Uncertainties in Situations, Indeterminacies in Culture' in Sally Falk Moore and Barbara G Myerhoff (eds), *Symbol and Politics in Communal Ideology - Cases and Questions* (Cornell University 1975) 221-222.

sembolizmi kültürel olgular olarak öne çıkarırken geleneksel ritüel uygulamalarının miktarındaki düşüş, ritüele dayalı faaliyetlerin öneminde gerçek bir azalmaya sebebiyet vermediği gibi gelenekselden farklılaşan dünyevi bir ritüelizme kayılmasıyla sonuçlanmıştır³². Böylece ritüeller politik mücadelenin olmazsa olmaz bir aracı haline gelirken *ancient regimleri* gayrimeşru keza yenilerini de meşru kılmak için kullanılmıştır³³. Açılış törenleri, politik mitingler, resmî cenaze törenleri, yabancı devlet yöneticilerin yaptıkları ziyaretler, ulusal bayrak ve madeni paraların sembolik kullanımı, siyasal partilere üye olma törenleri, parlamento veya belediye meclisi toplantıları, politikacıların meşruiyet sembolleriyle çevrili televizyon konuşmaları modern dönemdeki ritüellerin ve onlarla bağlantılı sembolizmin siyasal gerçeklikleri nasıl güçlü bir biçimde inşa ettiğini açık biçimde gözler önüne sermektedir³⁴. Kral gibi devletin şahsında simgeleştiği tek bir figürün olmadığı modern devlette, ritüel ve semboller sadece politik ilişki ve kurumlara ilişkin algıların basit bir ifadesi değil esasen yeni rejimin değer ve ideallerinin oluşturulmasında kurucu bir rol oynamıştır³⁵. Ritüel ve sembollerden, yeni rejimin meşruluğuna ilişkin inancın toplum nezdinde güçlendirilebilmesi ve kalıcı hale getirilebilmesinde yararlanılmıştır. Ritüel ve semboller sadece kuruluş aşamasında değil günümüze ulaşan süreçte de aslında önemini hiç kaybetmemiş keza yeni nesillerin eğitilip yetiştirilmelerinde, yurttaşların sisteme bağlılıklarının sürdürülmesinde ve devletin yeniden üretiminde kendilerinden sıklıkla yararlanan araçlar olarak işlevselliklerini korumuşlardır.

Ritüeller ile meşruiyet arasında kurulan ilişkinin kökenlerinin, geleneksel toplum ve devlet modellerinden onların modern biçimlerine kadar özünde değişmediği fakat içeriğinin ilahi karakterdeki bir eşitsizlik düzeninden insanlar arasında politik ve hukuki eşitliğin varlığına dayandırılan bir düzenin gereklilikleri doğrultusunda dönüştürüldüğü dikkat çeker. Ritüel ile meşruiyet arasındaki ilişkiyi bir tür mistifikasyon olarak gören Kertzer, monarşilerde kralın yönetme erkinin tanrısal güçlerden kaynaklanması ve bu nedenle diğer insanlar üzerindeki iktidar olmayı hak ettiği inancının egemenliğinin meşruiyetini sağladığını söylerken modern

---

³² Cappel (n 10) 411-412. 18. yüzyıldan önce, 17. yüzyıl Aydınlanma çağı ve düşünürlerinin de ritüel ve sembollere ilişkin geleneksel bakış açılarından bütünüyle kopmadıkları, onları farklı biçimlerde ele aldıkları belirtilmelidir. Özellikle Rousseau'nun kendi siyaset felsefesini ve cumhuriyetçi projesini oluştururken yurttaşlık ile vatanseverlik duygularını geliştirmek için ulusal bayram, simgeler, şenlikler, törenler ve yeminler aracılığıyla ritüel ve sembollere ayrıksı bir vurgu yapması dikkat çekicidir. Heike Jung, 'Rituals Forever?' (2010) 18 *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 67, 68; Eoin Daly, 'Ritual and Symbolic Power in Rousseau's Constitutional Thought' (2016) 12 *Law, Culture and the Humanities* 620, 621.

33 Kertzer (n 4) 160.

34 Cappel (n 10) 412.

35 Kertzer (n 4) 160.

devlette yönetme erkinin kaynağının herkesin eşitliği düşüncesine dayandırılarak seçim sistemleriyle meşru hale getirildiğini belirtir³⁶. Gerçekten modern devletin gelişimi ve kurumsallaşmasıyla birlikte kralın tanrısal hakları öğretisinin gerektirdiği ritüellerden yasama ve yürütme erkinin seçimlerle belirlenmesinde kullanılan ritüellere doğru bir geçiş yaşanmıştır. Ancak her iki yönetim biçiminde de egemenlik hakkının meşruiyetinin mistifiye edilmiş ritüeller ve onlarla ilişkili sembollerle sağlanmasının ortak noktaları olduğu göz ardı edilmemelidir.

Ritüellerin meşruiyetin bir aracı olarak kullanılması kendisini başka bir yönden ulus, yurttaşlık ve milliyetçilik³⁷ gibi düşüncelerin benimsetilmesinde gösterir. Ritüellerin ve onlarla ilişki içinde olan sembolizminin toplumsal ve politik alanda en somut örnekleri genel olarak ulus ve milliyetçilik kavramının çerçevesinde ortaya çıkıp biçimlenir. Ulus ve milliyetçilik ritüelleri aracılığıyla, yurttaşlık toplumsal rolü yaratılmaya çalışılırken bireyin kimlik duygusu bir ulusun veya diğer bir politik grubun parçası olması rolüyle uyumlu hale getirilmek istenir³⁸. Ulusal ritüeller, insanların, dünyadaki belli bir düşünceye coşkulu biçimde bağlanabilecekleri bir yol sunarken o düşüncenin etrafında birleşilip ona inanılabilmesinin bir aracı olarak işlevselleşir³⁹. Dünyanın nasıl düzenlendiğine dair çeşitli görünümün cisimleşmesi olan yoğun bir sembolizmi barındırdıkları gibi aynı zamanda kullanılan sembollerini çarpıcı hale getirerek onlara olan bağlılıkları geliştirir ve insanları tek tipleştirmeye sürüklemekle birlikte onların heyecanlarına seslenerek toplumsal eylemliliği yönlendirmeye çalışır⁴⁰. Son derece sıkı örülmüş bir ritüel ve semboller ağında ifadesini bulan ulus kavramı, ortak ve kesintisiz bir tarih miti ile ulusal birliği güçlendirmeyi, yeni bir tarih yazımıyla modern devlet ile toplumun bölünmüşlük ve çelişkilerini, yarattığı “biz” kavramıyla örterek kendi meşruiyetini bu kurgu

---

36 ibid 48-49.

37 Milliyetçilik ifadesinin çalışma kapsamında, herhangi bir kavram karmaşasına neden olmama kaygısıyla oldukça geniş bir çerçevede İngilizcedeki *nationalism* (ulusalcılık ve milliyetçilik) ile *patriotism* (vatanseverlik ve yurtseverlik) ifadelerinin her ikisini de kapsayacak biçimde bir çatı kavram şeklinde kullanıldığı belirtilmelidir. Keza bu şekilde hareket ederek modern devletlerin kuruluş sürecinde ve sonrasında tarihsel yönden çok farklı gelişim çizgileri gösteren milliyetçilik ve vatanseverlik kavramlarının Fransız, Alman ve Anglosakson tipi farklı anlamları tek bir ifadeyle karşılanmaya çalışılmıştır.

38 Miller (n 14) 1215. Her toplumun kendi kökenlerinin ve kurucu kurallarının kutsallaştırıldığı ayrıntılı bir mitolojik öyküsü vardır. Bunlar ya kurucu babalar olarak nitelendirilebilecek ve lider kültü ile sembolleştirilen kişiler ya da doğrudan semboller aracılığıyla inşa edilmiş bir anlama sahiptir. Bu mitlerin sonraki nesillere çeşitli yollarla sürekli aktarımına çalışılır. Ritüel pratiklerinin asli anlamı da söz konusu mitlerin propaganda suretiyle yaygınlaştırılmasında ortaya çıkar. Ritüellerin merkezinde yer alan simgeler, mitin dokusunun bir parçasını oluşturur ve siyasal olanın yapısının anlaşılabilmesine yardım eder. Kertzer (n 4) 12-13.

39 ibid 40.

40 ibid.

üzerinden sağlamayı hedefler⁴¹. Bu noktada çeşitli ritüel ve sembollerin kullanımı suretiyle bireylerin makbul yurttaşlara dönüştürülmesine uğraşılır ve böylece onlardan kendilerine sunulan kimliğe bağlı kalmaları ve yüklenen ödevleri yerine getirmeleri beklenir.

Bayraktan ulusal marş, zorunlu askerlikten resmî bayramlara bir dizi ritüel ve sembol, aslında resmî ideoloji tarafından kalıbı belirlenmiş makbul yurttaşın portresini çizerken tüm bunları soyut bir ulus birliği altında bireyi ulusun içinde “biz” haline getirerek olgunlaştırır⁴². Söz konusu ritüel ve semboller, bireylerin kendilerini aktif biçimde normatif bir topluluğun - ulusun- üyeleri olarak tanımladıkları, normatif taahhütlerini kendi aralarında ilettikleri, hâkim normları içselleştirdikleri ve hatta normatif sistemleri dönüştürmek için harekete geçtikleri önemli araçlardır⁴³. Bunlar ayrıca, yenileme ritüelleri olarak işlev gördüğünden, mevcut yurttaşların kimliklerinin yenilenmesine ve yürürlükteki düzene daha güçlü biçimde bağlanmalarına yardımcı olur⁴⁴. Böylece yeni bir kimlik inşasından ziyade var olan statükonun korunması, yurttaşların duygu ve zihin dünyalarına sürekli seslenilerek milliyetçilik duygularının artırılması ve hali hazırdaki ekonomi politik düzenin, toplumsal yapıların ve ilişkilerin doğru olduğuna ilişkin inancın yeniden üretilmesi amaçlanır. Benzer biçimde ulus söyleminin kullanılması suretiyle geliştirilen milliyetçilik bilinci, ulusun ve devletin bekasının korunmasını, uğruna her şeyin feda edilebileceği bir değer konumuna yükseltir. Dolayısıyla onları korumak için yapılan her şey kutsallaştırılırken⁴⁵ yeni bir meşruiyet kıstası elde edilir ve

⁴¹ Guillermo O’Donnell, ‘Bürokratik-Otoriter Devlet Yapısındaki Gerilimler ve Demokrasi Sorunu’ in Ragıp Zarakolu (ed), *Latin Amerika’da Militarizm, Devlet ve Demokrasi Dosyası* (Ender Ateşman tr, Alan 1985) 109-110. Ulus kavramının ve onunla bağlantılı yurttaşlık ile milliyetçilik bilincinin inşasında özellikle resmî tarih yazıcılara önemli rol düştüğü belirtilmelidir. Resmî tarih yazıcılığının öncelikli amacı tarihe ilişkin nesnel, tarafsız ve gerçek bilgileri ortaya çıkarmaktan ziyade belirli bir ideolojik içerikle tarihsel doğrular üretmektir. Bu tarihsel doğruların, ritüel ve sembollerle harmanlanıp bir tür mistifikasyona tabii tutularak özellikle yeni nesillerin eğitilmesinde eşsiz bir araç olduğu belirtilmelidir. Şefik Taylan Akman, ‘Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri’ (2011) 1 Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 80, 81. Sembol, ritüel, dil ve mitlerden oluşan komplekslerin ulusların ve etnik kimliklerin oluşum süreci içinde oynadıkları işleve ilişkin ayrıntılı bir analiz için bkz. Anthony D. Smith, *Milliyetçilik ve Modernizm* (Fahri Bakırcı tr, Fol 2022) 330-359.

⁴² O’Donnell (n 41) 109. “Biz” olabilmeyi sağlamaya ilişkin ritüel süreçlerin içerisinde bayrağın çok önemli, yarı kutsal bir nesne olarak fonksiyon üstlendiği dikkat çeker. Kalaycı’ya göre milliyetçi ibadetin merkezi nesnesi olan bayrağın selamlanması, yarıya indirilmesi, göndere çekilmesi hemen her ülkede ritüel törenlerin eşliğinde gerçekleşmesi itibarıyla adeta bir ibadet sürecini hatırlatır. Hüseyin Kalaycı, ‘Bayrak, Milliyetçilik, Kutsallık ve Postmodern Durum’ (1998) 105-106 Birikim Dergisi 159, 161; 164.

⁴³ Cappel (n 10) 394.

⁴⁴ Miller (n 14) 1215.

⁴⁵ Modern devlet açısından bakıldığında ulus kavramındaki kutsallaştırmanın, dinsel öğelerden yararlanılsa bile ilahi karakterdeki bir kutsallaştırmadan ziyade daha dünyevi bir nitelik gösterdiğini belirtmek gerekir. Ulus düşüncesi etrafında biçimlendirilen ritüeller ayrıntılı bir sembolizmin yanı sıra ulusun kökenine ilişkin açıklamalar söz konusu olduğunda sıklıkla mitik düşüncenin karmaşık yapılarını da kullanır. Dolayısıyla açık bir dini içeriği olmayan ritüeller dahi belirli bir kutsallık fikrine bağlıdır. Kutsallık olgusu, ritüel amaçlar için

toplumun geniş kesimlerinin devletle özdeşleşmesi -kaynaşması- sağlanır. Gerektiğinde birey, ulus için kurban edilebilir bir nesneye indirgenerek devletin buna yönelik tasarrufları normalleştirilmiş olur. Tüm bu süreçlerde ritüel sembolizm bir taraftan ulus olmaya ilişkin değerlerin, yurttaşlık bilincinin ve milliyetçilik gibi duyguların sürekli biçimde toplum nezdinde canlı tutulabilmesini sağlarken diğer taraftan çocuk ve gençlerin hegemonyanın doğruları ve ideolojik gereklilikleri doğrultusunda eğitilebilmesi bakımından da kurucu ve yenileyici etkileri itibarıyla önemli bir fonksiyon üstlenir.

II. HUKUKUN MİSTİFİKASYONU: RİTÜELLER VE SEMBOLLER

Hukuk ile ritüel ve semboller arasındaki ilişkinin serimlenebilmesi için öncelikle hukukun tarihsel olarak kutsaldan dünyevi alana doğru olan değişiminin ele alınması ve mitsel yapısının ortaya konması gerekir. Antikiteden modern topluma uzanan süreçte hukuk tanrısal buyruklara, evrensel akla, yöneticinin şahsına, din, ulus, ırk gibi farklı kaynaklara veya kendi normatif yapısına atıfta bulunularak ama her zaman belirli bir dinsel ya da seküler kutsallaştırmanın uzantısında anlamlandırılmaya çalışılmıştır⁴⁶. Hukukun özerkliğine rağmen toplumsal durum, koşul ve yapılara bağlılığı, düzen ve istikrarla özdeşleştirilirken bile tarihsel yönden değişebilirliği ve esnekliği, egemenin emri olduğu kadar halkın ruhunu ifade etmesi, yarı dinsel aşkınlığının dünyevi zamansallığının karşısında durması, ideal olanı bünyesinde barındırırken dahi hali hazırda var olanın bir yansıması olması gibi çeşitli nitelikleri onun mitsel yapısını gözler önüne serer⁴⁷. Hukukun mitsel niteliği günümüzde de hem normatif bakımdan hem yargılama pratikleri yönünden, geniş anlamda ritüel sembolizminin pek çok unsurunu içerir ve bunlar aracılığıyla hukuk düzeni olgusunun ve onunla birlikte mevcut ekonomi politik yapının kendini yeniden üretebilmesine katkıda bulunur.

Modern toplum ve devlet açısından adalet, eşitlik, temel hak ve özgürlükler gibi kavramlara içkin biçimde sahip olan hukuk düzeni olgusu her ne kadar rasyonelleştirilmiş bir yapı içinde işliyor gibi görünüp kendi varoluşunu kuruyorsa da sıradanlığın ötesinde bir anlam alanında meşruiyetini konumlandırabilmek için ritüel ve sembollerin, insanların bilinçaltını biçimlendiren gücünden sonuna kadar yararlanmaya çalışır. Hukuk ve ritüelin her ikisi de

---

özel sembollerin, mekânların ve eşyaların kullanımıyla ilişkilidir ve tüm bu süreç ritüelleştirilmiş etkinliği ritüelleştirilmemiş günlük etkinlikten ayırmayı hedefler. Cappel (n 10) 410.

⁴⁶ Şefik Taylan Akman, *Hukuk ve Politika İlişkisi: Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi* (İmge Kitabevi 2016) 143.

⁴⁷ Peter Fitzpatrick, *The Mythology of Modern Law* (Routledge 1992) X.

dünyada bir düzenin olmasına bağlıdır; bu düzenin gereklerini ortaya koymak, uygulamak, yeniden üretmek, dayatmak ve uygulamak için hareket etmeleri itibarıyla ve söz konusu düzeni fetişleştirmek konusundaki müşterek eğilimleriyle birbirlerine benzerler⁴⁸. Ritüeller günümüz seküler modern devletleri açısından, sıradanlığın ötesinde anlamlar yüklenen olayları yaratmak ve vurgulamak için toplumsal ve politik alanın yanı sıra hukuk düzeni bakımından da bu nedenlerle son derece kullanışlı araçlardır⁴⁹. Yasal kurumların koyup uyguladığı kural ve emirler kadar otoritesinin de gerçekte keyfi olması ve gerekçelendirilememesi, muhataplarının bunlara itaat etmeye yönlendirilmesinde ritüelleri önemli bir araç konumuna yükseltirken toplumsal tepkisinin kontrol altında tutulabilmesi de böylece kolaylaşır⁵⁰. Yargılama aşaması ritüellerinden mahkeme bina ve salonlarında kullanılan pek çok sembole kadar hukuki ritüelizm hem bir bütün olarak hukuk düzeninin hem yargı mercilerince verilen kararların meşruiyetine ve onlara itaat edilmesine katkıda bulunur.

A. Hukuki Ritüellerin İşlevi

Hukuk düzeninin bütünü açısından değerlendirildiğinde ritüel, sembol ve onlara eşlik eden dilsel ifadelerin, hukuki işlem ve kurumların dış dünyaya yansıyan basit görünümleri olmanın ötesine geçerek sistemin kurucu gücü olarak işlevselleştikleri görülür. Hukuk

---

⁴⁸ Peter Just, 'Law, Ritual and Order' in Keebet von Benda-Beckmann and Fernanda Pirie (eds), *Order and Disorder* (Berghahn Books 2007) 113. Just'a göre edimsel (*performative*) eylemler olarak nitelendirilebilecek evlilik, yemin veya açılış törenleri, hukuki etkiye sahip diğer ritüellere benzer biçimde doğal ve toplumsal düzeni yaratmak, şekillendirmek ve korumak gibi ortak noktaları paylaşır; hukuki veya politik statü değişikliklerini kolaylaştırır ve onların onaylanmasını sağlar. Hem ritüelde hem de hukukta karşılaşılan edimsel eylemlerin büyük oranda sembolik karakterde bir güce tekabül ettiği bu bağlamda söylenebilir. Her ikisinin de yapılmaları ve etkili olabilmeleri yönünden belirli uygunluk koşullarını taşımaları gerekir. Bir rahibin "seni vaftiz ediyorum", bir hâkimin "seni mahkûm ediyorum" veya bir evlendirme memurunun "sizi karı koca ilan ediyorum" demesi arasında bir düzen yaratıp onu dayatması itibarıyla yüzeysel bir benzerlikten çok daha fazlası vardır. Ritüel ve hukuki eylemler düzeni yaratan, yeniden tesis eden veya dayatan eylemleri, kendi düzenlerine son derece dikkat eden hareket tarzlarıyla kuşatarak süper-edimseller (*super-performatives*) haline getirir. Bunlar, hukuki ve toplumsal gerçekliği dönüştürme potansiyeline sahip olmaları itibarıyla sürekli biçimde, adeta bir düzen bolluğuyla aşırı doymuş hale gelerek otorite tarafından dağıtılmaya hazır olur ve yapılmak istenen düzenleme işini gerçekleştirir. *ibid* 118-119; 129; Jessie Allen, 'A Theory of Adjudication: Law as Magic' (2007) 41 *Suffolk University Law Review* 773, 786.

⁴⁹ Winn (n 5) 210. Ritüelin sıra dışı olanı sıradan olandan ayırdığı en belirgin alan dindir; burada kutsal ve dünyevi -profan- olan birbirlerinden farklılaşır. Dinsel ritüellerin kutsal sayılan ve sembollerle dolu bir mekânda, cübbe gibi özel kıyafetler giymiş din görevlilerince, belirli bir dil kullanılarak ve sürekli aynı biçimde tekrarlanan hareketlerle yapılması gibi özellikleri en çok hukuki ritüellerle benzerlik gösterir. İleride daha ayrıntılı değinileceği üzere hukuki ritüeller de sembollerle donanmış mahkeme binası ve salonlarında, -cübbe ya da peruk gibi- özel kıyafet giymiş kişilerce belirli bir dil, düzen, iletişim, hitap ve saygı kurallarına uyularak gerçekleştirilir. Dolayısıyla hukuki ritüeller -mahkeme kararları- gibi icra edilebilir eylemlere anlam kazandırarak onları sıradan olandan farklılaştırır. Peter Meijes Tiersma, 'Rites of Passage: Legal Ritual in Roman Law and Anthropological Analogues' (1988) 9 *The Journal of Legal History* 3, 15-16.

⁵⁰ Pyle (n 12) 381.

normunun öngördüğü sonucun ortaya çıkışı bir dizi insan eyleminin ve sözünün belirli biçimlerde dışa vurulmasını gerektirir. Örneğin bir evlilik töreninde “evet” sözcüğü, sadece onu söyleyenin içsel bir kabullenme eylemi olmayıp evliliği yaratan eylemdir⁵¹. Bu yönüyle törenindeki bütün ritüel, sembol ve katılımcıların sözleri evlilik sözleşmesinin hukuki yönden kurucu öğeleri olarak işlev görür. Evlenme kütüğü defteri, cübbesiyle töreni yöneten evlendirme memuru, evlilik masası ve düzeni, şahitler ve gelin ile damadın yerine getirmesi gereken sözlü beyanlarla kurulan hukuki ilişki, genel anlamda ritüele dayalı eylemlerin hukuk düzeni içindeki gücünü gözler önüne serer. Dini evlilik törenlerinin sekülerleşmiş biçimi olarak bu hukuki seremoni, ritüel sembolizmine dayalı eylemlerin modern hukukla iç içe geçmişliğini açık biçimde gösterir. Ritüelin bu kurucu niteliği sadece çeşitli hukuki işlem ve kurumların geçerlilik kazanmasıyla da sınırlı değildir. Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak değinileceği üzere yargılama sürecinde, mahkeme salonlarındaki faaliyetlerin hemen tamamının ritüel, sembol ve sözlerle biçimlendiği, hukuk uygulamasına rengini veren olguların tam da bu törensel karakterdeki eylemlerde somutlaştığı belirtilmelidir.

Hukukun maddi yapısında olduğu kadar usuli süreçlerin gerçekleşmesi aşamasında ritüel ve sembollerin oynadıkları rol, aynı zamanda toplumsal ilişki ve yapılarındaki etkinlikleri göz önüne alındığında, hukuk ile din arasındaki bağlantının yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Hukuki ritüeller yapısal açıdan önemli benzerlikler gösterdiği dini ritüeller gibi sadece inanç yapıları ekseninde değerlendirilmemeli, aralarında başka pek çok ortak yön olduğu göz önüne alınmalıdır⁵². Örneğin hukuki ritüellerin kullanımı bağlamındaki temellendirmelerle dini ritüellerin mitolojik kökenleriyle olan ilişkisi keza dini kurumların anlaşılmasında ayinin yapısal olarak dini inançtan daha merkezi olması ile hukuki kurumların anlaşılmasında somut hukuki ritüellerin kendisinin, bunlar için öne sürülen gerekçelerden daha önemli olması gibi

---

⁵¹ Winn (n 5) 213. Bu noktada “evet” sözünün, tarafların iradesini veya niyetini belli eden sözselsel bir ifade olmanın ötesinde bir anlamı vardır; söz konusu ifade, evlilik töreni içinde yerine getirilen bir ritüel olarak hukuki sonuçlar doğurduğu gibi ona bağlanan yükümlülükleri yaratır. Hukuki ilişkilerde sözselsel ifadeler -ifadeyi kullanan kişinin iradesi sakatlanmadığı sürece-, sözleşme ritüelinin kurucu gücü olması nedeniyle her zaman hukuki sonuçlarını da beraberinde getirir. Örneğin bir kişi yemin ederken samimi olmasa bile, bu durum, kurulan hukuki ilişkiyi ortadan kaldırmaz. Keza geçerli bir ivaz karşılığında verilen söz bağlayıcı bir hukuki yükümlülük doğuracağından, söz verenin kendisini bağlama niyeti olmasa bile sözleşmenin uygulanması söz konusu olduğunda irade yokluğundan bahsedilemez. Hatta bir yalancının vaadi, karşı taraf yalancının sözleşmeyi yerine getirme iradesine sahip olmadığını bilse dahi ona sözleşmenin ifasını talep etme hakkı verir. Çünkü hukuki yönden sonuç yaratan işlem, tarafların niyet ya da iradelerinden önce sözleşme ritüelinin uygun biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğiyle belirlenir. Tüm bu örnekler, normatif hukuk düzeni içinde ritüelin hukuki sonuçlar ve yükümlülükler yaratmadaki fonksiyonunu göstermektedir. ibid 213-214.

⁵² ibid 210-211; Jung (n 32) 69.

olgular, hukuki ve dini ritüellerin yapısal olarak birbirlerine benzemelerinden kaynaklanır⁵³. Hukukun dinle yakın ilişki içinde olmasının ya da kendi süreç ve kurumlarını yer yer dinden ödünç alarak kutsallaştırmasının bariz örneklerinden bir diğeri dilin ve ona bağlı olarak sözcüklerin kullanımının ritüelleştirilmiş kalıplar içinde gerçekleşmesinde kendini gösterir⁵⁴. Keza hukuki ritüeller, toplumsal yapı ve ilişkiler açısından sorgulandığında dini ritüeller gibi çelişki, adaletsizlik ve eşitsizlikleri azaltmayı vaat ederken aslında mevcut toplumsal düzenin devamını sağlayarak egemen ideolojiyi destekler⁵⁵. Aşağıda ele alınacağı üzere herhangi bir dinin ibadethanesindeki din görevlisinin yönettiği ibadet törenindeki ritüel, sembol ve dil kullanımı ile mahkeme salonundaki hâkimin yargılama sırasındaki ritüel, sembol ve dil kullanımı arasında düşünülenenden fazla miktarda ortak nokta vardır.

Hukukta ritüelin kurucu rolü üzerinden hareket edildiğinde belirli kelimelerden oluşan sabit kalıplar olarak yasal form ve belgelerin, hukuki ritüellerin yerine getirilmesinde tutarlı bir şekilde kullanıldığı ve hukuki sonuç ile yükümlülüklerin ortaya çıkmasında önemli bir fonksiyon üstlendikleri dikkat çeker⁵⁶. Tıpkı evlenme kütüğü defterinin evlilik sözleşmesi ritüelinde oynadığı role benzer olarak çek, senet, poliçe gibi kıymetli evraklar, tapu senedi, teminat senedi, vasiyetname, icra veya ödeme emirleri, tebligat kağıtları gibi yasal form ve belgeler, kendi başlarına ritüel değillerse de gerekli koşullar altında, uygun taraflarca kullanıldıklarında, hukuki olayı meydana getirmeleri itibarıyla hukuki ritüellerin formal alt yapı unsurlarını -zorunlu şekil şartlarını- oluştururlar⁵⁷. Tüm bunlar, hukuki fetiş bir nesne olarak yaratılmalarına eşlik ettikleri ritüellerden bağımsız bir gerçekliğe sahip değillerse de toplum içinde yaşayan insanların hak ve görevlerini işaretleyen, tanımlayan ve değiştiren -sembolik- belgeler olmaları itibarıyla kurumsal gerçekleri yaratırlar⁵⁸. Hukuki ritüellerin diğeri bir

---

53 Winn (n 5) 211.

54 Pyle (n 12) 382.

55 Winn (n 5) 227-228. Din ile hukuki ritüeller arasındaki ilişkiyi 18. yüzyıl İngiltere'sindeki ceza yargılamaları açısından ele alan Hay, o dönem ceza hukukunun, yargıları ve duyguları yönlendirmesiyle, dinin en güçlü psikolojik bileşenlerinden çoğunu yansıttığını belirtir. Hukuki ritüellerde dinin hala önemli bir yeri olduğundan hâkim, kimi durumlarda cezalandırıcı bir Tanrı rolü oynarken bazen de merhametli bir hakem olarak kendini gösterirdi. Douglas Hay, 'Property, Authority and the Criminal Law' in Douglas Hay and others (eds), *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England* (Pantheon Books 1975) 29-30.

56 Winn (n 5) 217.

57 ibid.

58 Allen (n 48) 781; Winn (n 5) 227. Moore'a göre ister bir sözleşmeye atılan imzalarla tarafların yükümlülüklerinin değişmesi ister iki taraf arasındaki ihtilafın üçüncü kişi olan hâkim tarafından verilen kararlarla çözülmesi durumu olsun, ritüel sembolizmin usuli koşullarına uygun bir biçimde gerçekleştirilmeleri itibarıyla resmî hale gelen bu süreçler özünde, toplumsal ve statüsel bir dönüşüm seremonisinden başka bir şey değildir. Resmî sürecin amacı hem toplumsal durumları değiştirmek hem bu değişikliğin herkes tarafından önceden

işleviyse yapılan bir hukuki işlemin kanıtı olmaya hizmet etmelerinde kendini gösterir⁵⁹. Bağış sözleşmesinde bağışlayanın hediyeği teslimi ve bağışlananın kabulü, bağışlayanın hediyeği verme keza bağışlananın da kabul niyetini kanıtlar⁶⁰. Söz konusu örnekler, hukuksal vakalarda ritüel sembolizmin hemen her yere sirayet ettiğinin açık göstergeleridir.

Ritüel ve semboller tüm toplumsal kurumları olduğu gibi özellikle toplumsal çatışmaları çözmekle görevli yasal kurumları da karakterize etmeleri itibarıyla hukuksal olana derin biçimde nüfuz eder⁶¹. Hukuk sistemleri bütünüyle ritüelistik olmasalar da salt bireylerin iradelerine -niyetlerine- de indirgenemez; pozitif hukukun unsurlarını ve ritüellere ilişkin öğeleri bir arada içerir⁶². Ritüelin hukuk uygulaması açısından anlamı, evlilik törenindeki fonksiyonuna benzer biçimde, genel olarak hukuki işlemleri kutsallaştırma, meşrulaştırma veya onaylama gibi işlevlerle biçimlenir⁶³. Örneğin mahkeme salonunda yargıç, savcı veya avukatların giydikleri cübbelerin esas işlevi, katılanlara özel bir anlam iletmekten ziyade kurumsallaşmış davranışın bir göstergesi olarak yargılama mekânının adabını koruyarak özünde yargısal süreçlerinin kutsallaştırılması suretiyle sonuca itaati kolaylaştırmaktır⁶⁴. Halkı otoriteye koşullandıran ritüeller, aslında öyle olmadığı halde mevcut eşitsizlikleri meşrulaştıran hukuki argümantasyon ve hukukun tarafsızlığı mitiyle, toplumsal ilişkilerin politik ve tartışmalı niteliklerini, iktidar mücadelelerinin arkasındaki maddi çıkarları keza ekonomik, toplumsal veya ırksal çatışmaların varlığını maskeleyen bir hukuk kültürünün var olmasını sağlar⁶⁵. Yargılama ritüelleri, soyut normun somut uyuşmazlık konusuna uygulanmasını görünür hale

---

anlaşılmasını sağlamaktır. Sally Falk Moore, 'Selection for Failure in a Small Social Field: Ritual Concord and Fraternal Strife among the Chagga, Kilimanjaro, 1968-1969' in Sally Falk Moore and Barbara G Myerhoff (eds), *Symbol and Politics in Communal Ideology - Cases and Questions* (Cornell University 1975) 112.

⁵⁹ Winn (n 5) 229.

⁶⁰ ibid.

⁶¹ ibid 207.

⁶² ibid 208.

⁶³ Pyle (n 12) 383.

⁶⁴ ibid.

⁶⁵ Paul Harris, *Black Rage Confronts the Law* (New York University 1997) 71; Larking (n 13) 3-4. Harris hukuki akıl yürütmenin hukuk kültürüne çok önemli bir destek sunduğunu belirtir. Ona göre hukuki akıl yürütme, mevcut toplumsal ilişkileri varsayan bir düşünce biçimi olarak hukuki kurumların ortaya çıkmasını sağlayan politik kararların sorgulanmasına izin vermez. Mevcut hukuk düzeninin ve kanunların insan doğasının kaçınılmaz bir sonucuymuş gibi görünmesine yol açar. Harris (n 65) 63-64.

getirerek onu cisimleştirdiği gibi bir bütün olarak hukuku da şekillendirerek hem muhataplarını hem de diğer insanları yasalara uymaları yönünde etkiler⁶⁶.

Ritüel sembolizmin bir parçası olarak yargılama süreçlerini yarı dünyevi bir kutsallıkla donatma kapasitesine sahip hukuk dili de kavramlara dayalı yapısıyla pek çok gerçekliği maskeleyip farklılaştırır. Kendine özgü kelime ve kavramlardan oluştuğu için gündelik dilden farklılaşan hukuk dili bir taraftan emir veya kurallar şeklinde ifade edilip bunların içeriğinde bulunmayan özellikler edinerek güçlenirken diğer taraftan bu güç aracılığıyla yeni bir toplumsal gerçeklik inşa eder⁶⁷. 1920'lerden itibaren Amerikan Realistlerinin hukuki rasyonaliteye ilişkin eleştirilerinde öne sürdükleri geleneksel hukuki yöntemlerin, içtihadî hiyerarşilerin, doktriner formüllerin ve usulî kuralların aslında hâkimlerin kararlarına etki eden bireysel ve ideolojik tercihlerini kelime ritüelleri, büyümlü çözüm sözcükleri ve hukukun mistifikasyonu ile maskeleyen araçlardan başka bir şey olmadığına yönelik görüşleri hukuk dili ile yargılama süreçleri arasındaki ritüelistik ilişkinin erken dönemde yapılan en önemli tespitlerinden biridir⁶⁸. Hukuk dili sıradan ifadeleri güçlendiren, yasal davranışı daha heybetli ve vatandaş itaatkâr kılan kelimeler, sözler, üsluplar ve tonlar oluşturarak onlara mesleğin dışından olanlar açısından anlaşılması zor hukuki bir hâle verir ve özünde kutsallığın otoritesini yoğun biçimde hissedilir kılmaya yönelir⁶⁹. Hukuk dili bu yönüyle, özünde nötr bir iletişim aracı olan bir sözcüğü veya sözcük kümelerini ritüellerle bağlantılı kullanarak, büyümlü sözler gibi ritüelistik kalıplaşmış biçimlerde ifade ederek ve kullanımlarını -mahkeme salonu gibi- özel mekanlarla sınırlandırarak adeta ezoterik bir güç aracına dönüştürür⁷⁰. Örneğin 19. yüzyıl Amerika'sında dahi köle ve köle sahibi gibi olgular hukuksal dile kolaylıkla mülkiyet ya da malik gibi eşya

⁶⁶ Miller (n 14) 1226.

⁶⁷ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine College de France Dersleri (1989-1992)* (Aslı Sümer tr, İletişim 2015) 392-393; Pyle (n 12) 384. Hukuk dilinin, yargılama süreçlerinde hâkimin sahip olduğu statüden kaynaklanan emrediciliğiyle ritüel eylemler ve ritüel eylemlere dayalı iletişimsel süreçlerin emrediciliği arasında yakın benzerlikler vardır. Cappel'e göre ritüel iletişim, yüksek yoğunlukta edimsel ve emredici ifadelerle karakterize edilir. Ritüele dayalı bir törende, töreni yöneten kişinin sözleri ve hareketleri belirli bir durumu yaratan ve gerçekleştiren ifadeler olarak tanımlanabilir. Cappel (n 10) 447. Bu durumun, örneğin mahkeme salonunda, diğer tüm kişilere karşı yargıcin sahip bulunduğu konum düşünüldüğünde, yargılama faaliyetinin de emre dayalı benzer bir ritüel iletişim süreci olduğu söylenebilir.

⁶⁸ Allen (n 48) 773-774. Amerikan Realizminin önemli isimlerinden olan Frank'e göre hâkimin duruşma sırasındaki söz ve talimatları ayrıntılı bir ritüel törenin parçalarına benzer. Bunlar, kaynaklarını eski dönemlerdeki dinsel büyümlü ayinlerden alan şekilciliğin günümüze kalan yansımalarıdır. Söz konusu yansımanın etkileri modern dönemde nispeten azalsa da yargısal ritüellerde hala hissedilebilmektedir. Jerome Frank, *Law and the Modern Mind* (Routledge 2017) 195-196.

⁶⁹ Pyle (n 12) 386; 391.

⁷⁰ ibid 381-382.

hukukuna ilişkin kavramlarla dâhil edilip hukuksal konular haline getirilir ve özünde insanlık dışı bu durum, hukuksal meşruiyetin çerperinde maskelenebilirdi⁷¹. Sadece hâkimler bakımından değil genel olarak hukukçular açısından tıpkı o dönem olduğu gibi bugün de hukuki maskeleyme aracılığıyla sağlanan uygunluk şemasının arkasındaki gerçekliği bakmaya yönelik her çaba, egemen hukuk anlayışına meydan okuma, hukuki süreçlere politikayı karıştırma ve esasen mevcut toplumsal yapılanmayı tehdit etme gibi sonuçlar doğurabilmesi ihtimali nedeniyle kaçınılması gereken davranışlar şeklinde nitelendirilir⁷². Günümüzde de işçi ile işveren arasındaki iş sözleşmesini üretim tarzı, üretim araçları üzerindeki mülkiyet sahiplikleri, sınıfsal konumlar, emek sömürüsü, artık değer gibi iktisadi gerçekliklerle düşünmek yerine sözleşme özgürlüğü, hukuki eşitlik, taraf iradeleri, icap, kabul, ücret, iş yeri kuralları vs. gibi soyut hukuksal kavram ve ifadelerle maskelemek hukukçuların daha fazla tercih ettikleri yoldur. Hukuk dili, kendine özgü anlamlar verdiği kavram ve ifadelerle ritüel sembolizmin gücünü besleyerek hukukun, muhatapları üzerindeki etkisini ve otoritesini artırır.

B. Yargılama Süreçlerinde Ritüellerin İşlevi

Hukuk ve ritüel ilişkisinin şimdiye kadar yer yer değinilen diğer önemli bir yönü, ritüellerin ve onlarla bağlantılı yoğun bir sembolizmin yargılama süreç ve öznelerinden mekanlarına kadar hukuk uygulamasına nasıl bütünüyle sirayet ettiği meselesidir. Hukuksal karakterdeki bu ritüel sembolizm, mahkeme binalarının ve salonlarının mimari yapıları bağlamında mekânsal bakımdan keza hâkim, savcı, avukat gibi farklı statüdeki meslek mensuplarının giydikleri kıyafetler veya yargılama sırasında birbirleriyle olan ilişkileri ve karşılıklı söylemeleri gereken kelimelere -cümlelere- kadar muayyen davranış kalıplarıyla önceden belirlenmiş olması açısından süreç ve özneler yönünden kendini sürekli yeniden üretme kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla ritüel ve sembollerin yargılama süreçleri içinde kullanımının bir çok farklı boyutu bulunmaktadır. Söz konusu farklı boyutlar bir taraftan yargısal kararların meşruiyetini sağlayıp onlara muhataplarının neden itaat etmesi gerektiği konusunda bir gerekçelendirme sunarken diğer taraftan ekonomi politik sistemin hukuk uygulaması aracılığıyla onanmasını kolaylaştırmaktadır.

Yargılama süreçlerinin mekânsal olarak gerçekleştiği yerler olan mahkeme binaları ve salonları hem yargısal sembolizmin hem onun ritüellerinin hayat buldukları yerlerdir. Hukukun

---

⁷¹ Walter Otto Weyrauch, 'Law as Mask - Legal Ritual and Relevance' (1978) 66 California Law Review 699, 707-708.

⁷² ibid 710.

bedeninin hukukun evinde yaşadığı metaforu⁷³ üzerinden düşünüldüğünde, meslekten olmayanlar için fazlasıyla soyut nitelikte kalan hukuk kurallarının kişi ve olaylara uygulanarak somutlaştığı, görünür, anlaşılır ve hissedilir hale geldiği yargılama faaliyetlerinin gerçekleştiği mekân olarak mahkeme binalarının, görkem ve büyüklükleriyle - örneğin Türkiye özelinde adeta bu durumu pekiştirmek arzusuyla adalet sarayları olarak adlandırılmalarıyla birlikte düşünüldüğünde- devletin varlığını tüm sıradan yurttaşların zihninde üstün bir konuma yerleştirmede etkin bir rolü vardır. Aşağıda daha ayrıntılı değinileceği üzere yargılama özneli ile onların katıldığı yargılama etkinliğinin yoğun bir ritüel sembolizm içermesi dolayısıyla, buna uygun biçimde inşa edilip dekorasyonu yapılan ve devletin egemen gücünün varlığının yoğun biçimde herkes tarafından hissedilmesini sağlamayı amaçlayan mekânlarda gerçekleştirilmesi gerekir⁷⁴. Mahkeme binaları, hukukun haşmetini ve mizacının ciddiyetini doğru bir şekilde ifade edilebilecek bir atmosfer yaratmayı amaçlar; sadece bir mahkeme salonunda bulunabilecek ve başka hiçbir yerde bulunamayacak yargılama yetkisinin mekânsal sınırlarını çizip tanımlayarak hâkimin kararının meşruiyetinin ve icra edilebilirliğinin kaynağını oluşturur⁷⁵. Mimarlık aracılığıyla hukuk, kendini seçkin ve kutsal bir doğaya sahip olarak dayatıp otoritesinin gücünü ihtişam ve geleneğin sergilenmesi yoluyla kamusal alanda kalıcı bir biçimde yayar⁷⁶. Hukuk ile toplum arasındaki ilişki düşünüldüğünde mahkeme binaları ve salonları, insanların genel anlamda hukuk sistemi ile iletişim kurdukları ve hukuk uygulamasına ilişkin deneyimlerinin en açık biçimde cisimleştiği mekânlardır⁷⁷. Mahkeme binalarının ve salonlarının ritüelleri ve sembolizmi ayrıca devlet tarafından garanti edilen, özenle korunan ve her şeyi kapsayan bir düzeni temsil etmesi itibarıyla devletin güç ve şiddet kullanma yetkisini

---

73 David Evans, 'Theatre of Deferral: The Image of the Law and the Architecture of the Inns of Court' (1999) 10 *Law and Critique* 1, 12.

74 Fahrettin Kayhan, 'Yargısal Mekân Politikalarının Yargı İşlevine Etkileri', *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı 2006 - Cilt IV - 03-07 Ocak 2006* (Ankara Barosu 2006) 311-313.

75 Piyel Haldar, 'In and out of Court: On Topographies of Law and the Architecture of Court Buildings (A Study of the Supreme Court of the State of Israel)' (1994) 7 *International Journal for the Semiotics of Law* 185, 189.

76 ibid 187. Just, Amerikan mahkeme binalarının tipik mimarisine bakıldığında yoğun biçimde kutsalı çağrıştıran bir sembolizmin varlığına işaret eder. Tipik mahkeme binaları dış görümleri itibarıyla, önünde bulunan Themis heykeliyle bir Yunan tapınağını taklit ederken iç mimari de şekli ve heybetli oranları, yükseltilmiş yargıç kürsüsü ve pahalı malzemeleriyle hayranlık, saygı ve ihtişam atmosferini yaratmak için adeta bir ibadethane havasını vermek üzere tasarlanmıştır. Keza mahkeme binalarının haşmet ve görkeminin yargısal hiyerarşideki konumuyla da yakından ilişkili olduğu belirtilmelidir. Sıradan bir ilk derece mahkemesinin binasıyla bir yüksek mahkemenin binası arasında mimari yönden önemli farklılıklar vardır. Daha geniş yargı kapsamı ve gücü, ritüel sembolizme daha fazla başvurarak daha fazla meşrulaştırmayı gerektirir. Just (n 48) 121; 128.

77 Duygu Hatipoğlu Aydın, 'Mimarlık ve Hukuk İlişkisi Bağlamında Ankara Adliyesi Balgat Ek Hizmet Binası Üzerine Notlar' (2020) 78 *Ankara Barosu Dergisi* 135, 139-140; 167.

meşrulaştırmaya da hizmet eder⁷⁸. Dolayısıyla mahkeme salonu sadece yargı kararlarına veya hukuk düzenine itaatin sağlandığı bir mekân olmanın ötesinde ekonomi politik sistemin varoluşunun güvencesini teşkil eden devletin şiddet kullanma tekeli harekete geçiren meşruluğun da kaynağını ve ilk basamağını oluşturur.

Yargılama sürecine özneler yönünden bakıldığında hâkimler, savcılar, avukatlar gibi meslek mensuplarının yanı sıra mahkeme memurları, davacılar, davalılar ve seyirciler gibi farklı katılımcıları da içerecek biçimde tüm muhatapların sembollerle belirlenmiş bir hiyerarşi içinde, kendi buldukları statülerin gerektirdiği ritüelleri yerine getirdikleri dikkat çeker. Yargılama sürecini yönetmesi itibarıyla en önemli öznelerden biri olan hâkimlerin, hukuk fakültesi öğrenciliğinden stajyerliğe ve meslek mensubu haline gelmesine uzanan aşamalarda pek çok yerleşik ritüel uygulamasını içselleştirerek toplumsal yapı içinde belirli bir güç ve statü kazandığı keza bunların bir sonucu olarak toplumsal standartlara uygun davranması gerektiği yönünde profesyonellik olarak adlandırılabilir, öğrenmeyle edinilen ve ideolojik hâkimiyetle iç içe geçmiş bir bilince ulaştığı görülür⁷⁹. Benzer biçimde mahkeme salonundaki yükseltilmiş kürsü, giyilen farklı cübbeler, ayağa kalkma ya da saygılı konuşma kuralları ve benzeri rutin uygulamalar hâkimi avukat, davanın tarafları ya da izleyicilerden ayırırken tüm bu ritüel sembolizm özünde hâkime saygınlık, meşruiyet ve otorite kazandırmak amacıyla tasarlanır⁸⁰. Harris, mahkeme salonlarının dizaynının ve uygulanan ritüellerinin temel amacının hâkimin otoritesinin tanınması ve onaylanması sürecinde hukukun görkem, gizem ve güç olan üç

---

⁷⁸ Keebet von Benda-Beckmann and Fernanda Pirie, 'Introduction' in Keebet von Benda-Beckmann and Fernanda Pirie (eds), *Order and Disorder* (Berghahn Books 2007) 11. Devletin güç ve şiddet tekelinin meşrulaştırılmasının sadece mahkeme bina veya salonlarının mekânsal varlığından kaynaklanmadığı belirtilmelidir. Mekân, daha ziyade mekânın içinde gerçekleşen ve devletin sahip olduğu yargılama gücünü simgeleyen cisimleşmiş bir varlık olması itibarıyla sembolik bir anlama tekabül eder. Bourdieu'nun belirttiği üzere yargı erki, yaşam ve mülkiyet hakkı ile özgürlüklere müdahalede bulunabilecek fiziksel kısıtlama eylemlerini de içeren cezaların eşlik ettiği hükümler aracılığıyla, devletin egemen gücünü veya başka bir ifadeyle meşrulaştırılmış sembolik şiddet tekeli yansıtır. Burada yargı kararlarının icrasını sağlayan maddi gücün devletin sahip olduğu şiddet araçları üzerindeki tekeli kontrolü olduğu unutulmamalıdır. Althusser'den hareketle ifade edilecek olursa hukuk sadece bir ideolojik aygıt değildir; ideolojik etkinliğini sağlayabilmesi için sürekli bir zor tehdidini de bünyesinde barındırmalıdır. Örneğin mahkemelerin karara bağladıkları cezaların infazı ancak polis teşkilatı veya hapisaneler gibi devletin baskı aygıtının var olması koşuluna bağlıdır. Hukuk gerek yargısal kararlar gerek anayasal ve yasal düzenlemeler vasıtasıyla, devletin sahip olduğu şiddet araçlarının kullanım tekeli meşru hale getiren yegâne güçtür. Pierre Bourdieu, 'The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field Essay' (1987) 38 *Hastings Law Journal* 805, 837-838; Louis Althusser, *Yeniden-Üretim Üzerine* (A. Işık Ergüden tr, İthaki 2005) 89-90; Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtı* (Alp Tümertekin tr, İthaki 2003) 65-66.

⁷⁹ Oscar G Chase, *Law, Culture, and Ritual : Disputing Systems in Cross-Cultural Context* (New York University 2007) 118.

⁸⁰ Just (n 48) 124; Chase (n 79) 119-120; Gelinis and others (n 12) 217.

G'sinin diğer tüm muhataplara iletilmesi olduğunu belirtir⁸¹. Giyilen cübbelerin yargılama özneleri arasında belirlenmiş bir hiyerarşi yaratması aynı zamanda yargılama sürecini de kutsal ile dünyevi olan arasında sembolik bir konuma yerleştirir. Modern dünyada günlük mesleki faaliyetlerini yürütürken cübbe giyen iki mesleğin din görevlileri ile hâkim, savcı ve avukat gibi hukuk mesleği mensupları olmaları bu yönüyle dikkat çekicidir⁸². Cübbe, giyen kişinin hem bilgili hem ilahi bir şekilde görevlendirildiğini ve durumun her nedense olağanüstü olduğunu ima eder⁸³. Her iki meslek açısından da cübbelerin; giyen kişinin özel statüsünü ön plana çıkartması, makamın otoritesinin, sahibinin kusurlu beşeri özelliklerinden bağımsız ve üstün olduğunun vurgulanması, dikkatleri bireyden uzaklaştırarak işgal edilen makama çekmesi ve bu şekilde statü sahibinin sıradan kişilerden ayrılmasını sağlaması gibi işlevleri vardır⁸⁴. Hâkimin mahkeme salonundaki otoritesinin kaynağı olan bu süreçler yargılama aşamasının sembolizmiyle birlikte onun yargısal iktidarını pekiştirdiği gibi sürekli tekrarlanan usuli ritüeller, muhataplarının bilincini etkileyerek hem hâkimin verdiği kararın hem genel anlamda statüsüyle temsil ettiği hukuk düzeninin doğruluğunun ve meşruluğunun onaylanmasını sağlar.

Yargılama süreçleri ilk etapta uyuşmazlıkların çözümü gibi pratik meselelerle ilgili gibi görünüyorsa da ritüel sembolizminin sürekli tekrarlanan faaliyetlerini içermesi itibarıyla imalı ve sembolik referansları bünyesinde barındırır ve ideolojik yönden de toplumsal örgütlenmeyle iç içedir⁸⁵. Yargılama aşamasının önemli bir parçası olan duruşmalar da toplumsal alana içkin sembolik mücadelenin paradigmatik bir sahnelenmesini temsil ederken aynı zamanda bilişsel ve değerlendirici yönleri kesin biçimde ayırtılamayan bireysel bakış açıları arasındaki çatışmanın, gücü toplum tarafından onaylanan bir otoritenin resmî bir şekilde telaffuz edilen

---

⁸¹ Harris (n 65) 61-62.

⁸² Just (n 48) 124. Cübbe giyen üçüncü meslek grubu akademisyenlerdir. Ancak akademisyenler, günlük faaliyetleri bağlamında değerlendirilebilecek ders verme süreçlerinde değil de sadece belirli özel törenlerde cübbe giymeleri dolayısıyla yukarıda belirtilen kapsamın dışında tutulmuştur.

⁸³ Chase (n 79) 119. Pyle'a göre dinsel bir töreni yöneten ritüel lider olarak da nitelendirilebilecek olan hâkim, bir ayin ve onun özel adabı aracılığıyla hukuk olarak nitelendirebilecek ritüel çözüme başvurmuştur. Pyle (n 12) 382.

⁸⁴ Just (n 48) 124. Burada Weberyen bir yaklaşımdan hareketle sembol ve ritüellerin, otorite ve meşruiyeti makam sahibinden alarak doğrudan makama yöneltme işlevinden bahsedilebilir. Meşruiyete olan inanç, artık bireye değil, edinilen niteliklere ve ritüel eylemlerin etkinliğine bağlıdır. Weber'e göre karizmaya dayalı otoritenin bir kişiden diğerine aktarılmasında ilk başlarda büyüsel bir nitelik söz konusuysen zamanla ritüellerin kullanılmasıyla karizma, belirli bir bireyden ayrılarak nesnel ve aktarılabilir bir varlık olarak makamla özdeşleştirilmiş ve şahsi nitelikteki otorite makamın otoritesine dönüşmüştür. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology* (Guenther Roth and Claus Wittich eds, Ephraim Fischhoff tr, University of California 1978) 248.

⁸⁵ Moore (n 58) 111.

hükmüyle çözüme kavuşturulmasına karşılık gelir⁸⁶. Yargısal ritüellerin tekrarlanan unsurları, yargılamaya ilişkin maddi eylemin geçerliliğini sağlayıp usuli bir doğruluk kazandırarak meşruiyet duygusunun güçlenmesine yardımcı olduğu gibi belirli bir olayı sembolik olarak daha genel düşüncelere ve toplumsal düzenin özelliklerine bağlayıp işlerin olması gerektiği gibi yapıldığı hissini verir⁸⁷. Metinlerin resmî olarak okunması, şahitlerin dinlenmesi, taraflara ve avukatlara söz hakkı tanınması veya hükmün ilan edilmesi gibi pek çok usuli işlemin yorumlama eyleminin otoritesini yoğunlaştırmak için şekillendirilen ritüeller olduğu düşünülürse, bu süreçlerle asıl amaçlanın, yargısal kararın, yargıcın iradesini veya dünya görüşünü değil hukukun ve yasama organının iradesini yansıttığını kanıtlamak için tasarlanan kolektif yüceltme çalışmasına katkıda bulunmak olduğu daha açık biçimde ortaya çıkar⁸⁸. İnsanlar genelde ritüel ve sembollerden hoşlandıkları için duruşmaları izlemek -kimi durumlarda ürkütücü olsa bile- onların heyecan duygularını da uyandırır; otoriteyi işbaşında gözlemlenmeleri kendilerini güvende hissetmelerini, hâkimlere ve iktidar sahiplerine hayranlık duyup onlarla özdeşleşmelerini, toplumsal ilişkiler hiyerarşisindeki konumlarının daha düşük olduğunu içselleştirip otoriteyi kabul etmelerini ve onun felsefesi ile kurallarına koşullanmış şekilde boyun eğmelerini beraberinde getirir⁸⁹. Duruşma sürecinde kullanılan, meslekten olmayanlara yabancı, kısıtlı ve belirli kalıplar etrafında anlamlandırılan bir kod olarak hukuk dili ile katılımcıların sınırlandırılmış davranışları, tıpkı ritüelin kutsal ve dünyevi olanı ayırması gibi, katı biçimsel yapısı ve zamana bağlı olmayan bir adalete ulaşma iddiasıyla yargısal işleri gündelik işlerden farklı bir konuma yükseltir⁹⁰. Hukuka ilişkin ritüel sembolizimin belki de en yoğun yaşandığı yer olan yargılama süreçleri ve onların sahnelendiği duruşma aşamaları, sürekli tekrarlanan bir ritüeller bütünü olması itibarıyla, insanların zihninde hukukun otoritesinin kalıcı hale getirilmesinde son derece etkilidirler.

---

86 Bourdieu (n 78) 837.

87 Chase (n 79) 116; 131; Moore (n 58) 139-140. Sürekli tekrarlanan yargılama ritüellerinin ve usul hukukundaki biçimciliğin hukukun öngörülebilirliğine, tahmin edilebilirliğine, istikrarına ve meşruiyetine katkı sunduğu belirtilebilir. Gelinan and others (n 12) 216-218. Bununla birlikte tüm bu ritüel sembolizmin ve onun biçimciliğinin, hukukun maskeleyen fonksiyonun bir aracı olarak işlev gördüğü de unutulmamalıdır.

88 Bourdieu (n 78) 828.

89 Harris (n 65) 63.

90 Just (n 48) 123; Allen (n 48) 777; Judith Hahn, *The Sacraments of the Law and the Law of the Sacraments* (Cambridge University 2023) 83.

SONUÇ

Antropolojik açıdan ritüel ve sembollerin tarihine bakıldığında ilkel toplumlardan günümüze toplumsal yaşamın hemen her noktasına sirayet eden ve etkileyen bir kontrol mekanizmasının araçları olarak işlevselleştikleri dikkat çeker. Ritüel sembolizminin etkinliği olarak adlandırılabilir bu durum, iktidar sahiplerince kutsal ile dünyevi olan arasındaki ilişkilerin bir düzenleme biçimi olarak binlerce yıl boyunca kullanılmıştır. Çalışmada ritüeller ve onlarla bağlantılı semboller öncelikle genel hatları ve özellikleri itibarıyla ele alındıktan sonra toplumsal kontrol ve yaptırım, bireylerin kimliklerinin şekillendirilmesi, biz ve öteki arasında ayırım yapılabilmesi, siyasal organizasyon ve mücadelelerdeki birleştiricilikleri, ulus, yurttaş ve milliyetçilik gibi olgularla ilişkileri bağlamında toplumsal ve politik işlevleriyle incelenmiştir. Daha sonra çalışmanın asıl amacı bağlamında hukuk ve ritüel ilişkisi sorgulanmıştır.

Modern devletin doğuşuyla birlikte, bir toplumsal kontrol mekanizması olarak hukuk, dinsel kökenlerinden soyutlanarak dünyevi bir kimlikle, tamamen insan iradesinin bir ürünü olarak yeniden biçimlendirilmek istenmiştir. Antikitenin doğal hukuk düşüncesinin ilahi hukuka dönüştüğü bütün bir ortaçağ boyunca geleneksel iktidar ilişkilerinin bir doğrulaması olan hukuk düzeni olgusu, modern devletin ardından hukuki eşitliğin sağlanmasının bir aracı olarak pozitifleştirilmiş ve eski dinsel karakterdeki içeriğinden soyutlanarak yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır. 19. yüzyıl kanunlaştırmalarıyla belirgin hale gelen bu inşa faaliyeti, hukuk kurallarının içeriğini dinsel olandan uzaklaştırıp rasyonelleştirerek sekülerleştirebilmişse de içerisinde “kutsal” olandan miras kalmış olan şekli nitelikteki ritüel ve sembol unsurları tamamen bir kenara at(a)mamıştır. Bilinçli bir tercihin ürünü olan bu seçimin sonucunda hukuk hala, dinin ardından ritüel ve sembollerin en yoğun kullanıldığı alan olma özelliğini muhafaza etmektedir. Günümüzde ritüel ve sembollerin etkisi hukukun sistematiğinde, dilinde ve yapısal unsurlarında, beden bulduğu uygulama aşamasında, yargılama mekânlarında, süreçlerinde ve öznelerinde açık biçimde gözlemlenmektedir. Hukuki ritüel ve semboller bu bakımdan, iktidar sahiplerinin bir hukuk düzeninden bekledikleri ekonomi politik yapının sürekli biçimde yeniden üretilebilmesi, sistemin meşruiyetinin toplum nezdinde sağlanabilmesi ve kendilerine itaat edilmesi gibi hususların gerçekleşmesinde işlevsel araçlar olarak hizmet etmektedir. Özellikle yargılama aşamasında daha açık biçimde görünür hale gelen ritüel sembolizm, hukuksal pozitivizmin en önemli vaatleri olan öngörülebilirlik ile belirliliği sağlama, hukukun herkese aynı biçimde ve eşit şekilde yaklaştığı ve tarafsız olduğu gibi mitlerin meşruiyetine katkı sunmaktadır. Sonuç olarak modern hukuk düzenlerinde de

ritüel ve semboller tıpkı geçmişte olduğu gibi insanların zihnine seslenmekte, hukukun otoritesinin tesisini kalıcı hale getirmekte ve böylece hukuk ile politik ve toplumsal yapıyı birbirine bağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Abeles M, *Devletin Antropolojisi* (Nazlı Ökten tr, Dipnot 2012)

Akman ŞT, 'Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri' (2011) 1 Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 80-109

—, *Hukuk ve Politika İlişkisi: Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi* (İmge Kitabevi 2016)

Allen J, 'A Theory of Adjudication: Law as Magic' (2007) 41 Suffolk University Law Review 773-832

Althusser L, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtı* (Alp Tümertekin tr, İthaki 2003)

—, *Yeniden-Üretim Üzerine* (A. Işık Ergüden tr, İthaki 2005)

Benda-Beckmann K von and Pirie F, 'Introduction' in Keebet von Benda-Beckmann and Fernanda Pirie (eds), *Order and Disorder* (Berghahn Books 2007)

Bourdieu P, 'The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field Essay' (1987) 38 Hastings Law Journal 805-853

—, *Devlet Üzerine College de France Dersleri (1989-1992)* (Aslı Sümer tr, İletişim 2015)

Cappel AJ, 'Bringing Cultural Practice into Law: Ritual and Social Norms Jurisprudence' (2002) 43 Santa Clara Law Review 389-494

Chase OG, *Law, Culture, and Ritual : Disputing Systems in Cross-Cultural Context* (New York University 2007)

Cohen R, 'Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme' in Henri JM Claessen and Peter Skalnik (eds), *Erken Devlet* (Alaeddin Şenel tr, İmge Kitabevi 1993)

- Daly E, 'Ritual and Symbolic Power in Rousseau's Constitutional Thought' (2016) 12 Law, Culture and the Humanities 620-646
- Dayan C, *The Law is a White Dog: How Legal Rituals Make and Unmake Persons* (Princeton University 2017)
- Douglas M, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (Ark edition, Routledge 1984)
- Durkheim E, *The Elementary Forms of Religious Life* (Karen E Fields tr, The Free 1995)
- Evans D, 'Theatre of Deferral: The Image of the Law and the Architecture of the Inns of Court' (1999) 10 Law and Critique 1-26
- Fitzpatrick P, *The Mythology of Modern Law* (Routledge 1992)
- Frank J, *Law and the Modern Mind* (Routledge 2017)
- Gelinas F and others, 'Architecture, Rituals, and Norms in Civil Procedure' (2015) 32 Windsor Yearbook of Access to Justice 213-234
- Habermas J, *Kamusalığın Yapısal Dönüşümü* (Tanıl Bora and Mithat Sancar trs, İletişim 1997)
- Hahn J, *The Sacraments of the Law and the Law of the Sacraments* (Cambridge University 2023)
- Haldar P, 'In and out of Court: On Topographies of Law and the Architecture of Court Buildings (A Study of the Supreme Court of the State of Israel)' (1994) 7 International Journal for the Semiotics of Law 185-200
- Harris P, *Black Rage Confronts the Law* (New York University 1997)
- Hatipoğlu Aydın D, 'Mimarlık ve Hukuk İlişkisi Bağlamında Ankara Adliyesi Balgat Ek Hizmet Binası Üzerine Notlar' (2020) 78 Ankara Barosu Dergisi 135-172
- Hay D, 'Property, Authority and the Criminal Law' in Douglas Hay and others (eds), *Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England* (Pantheon Books 1975)
- Jung H, 'Rituals Forever?' (2010) 18 European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 67-72

Just P, 'Law, Ritual and Order' in Keebet von Benda-Beckmann and Fernanda Pirie (eds), *Order and Disorder* (Berghahn Books 2007)

Kalaycı H, 'Bayrak, Milliyetçilik, Kutsallık ve Postmodern Durum' (1998) 105-106 *Birikim Dergisi* 159-169

Kayhan F, 'Yargısal Mekân Politikalarının Yargı İşlevine Etkileri', *Ankara Barosu Hukuk Kurultayı 2006 - Cilt IV - 03-07 Ocak 2006* (Ankara Barosu 2006)

Kertzer DI, *Ritual, Politics, and Power* (Reprint edition, Yale University 1989)

Larking E, 'Human Rights Rituals: Masking Neoliberalism and Inequality, and Marginalizing Alternative World Views' (2017) 32 *Canadian Journal of Law & Society* 1-18

Miller GP, 'The Legal Function of Ritual' (2005) 80 *Chicago-Kent Law Review* 1181-1234

Moore SF, 'Epilogue: Uncertainties in Situations, Indeterminacies in Culture' in Sally Falk Moore and Barbara G Myerhoff (eds), *Symbol and Politics in Communal Ideology - Cases and Questions* (Cornell University 1975)

———, 'Selection for Failure in a Small Social Field: Ritual Concord and Fraternal Strife among the Chagga, Kilimanjaro, 1968-1969' in Sally Falk Moore and Barbara G Myerhoff (eds), *Symbol and Politics in Communal Ideology - Cases and Questions* (Cornell University 1975)

O'Donnell G, 'Bürokratik-Otoriter Devlet Yapısındaki Gerilimler ve Demokrasi Sorunu' in Ragıp Zarakolu (ed), *Latin Amerika'da Militarizm, Devlet ve Demokrasi Dosyası* (Ender Ateşman tr, Alan 1985)

Pyle RC, 'Law, Ritual and Language' (1984) 8 *ALSA Forum* 381-392

Smith AD, *Milliyetçilik ve Modernizm* (Fahri Bakırcı tr, Fol 2022)

Tiersma PM, 'Rites of Passage: Legal Ritual in Roman Law and Anthropological Analogues' (1988) 9 *The Journal of Legal History* 3-25

Toren C, 'Ritual, Rule and Cognitive Scheme' (1995) 6 *Journal of Contemporary Legal Issues* 521-534

Turkle SR, 'Symbol and Festival in the French Student Uprising (May-June 1968)' in Sally Falk Moore and Barbara G Myerhoff (eds), *Symbol and Politics in Communal Ideology - Cases and Questions* (Cornell University 1975)

Turner V, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (Sixth press, Cornell University 1982)

Weber M, *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology* (Guenther Roth and Claus Wittich eds, Ephraim Fischhoff tr, University of California 1978)

Weyrauch WO, 'Law as Mask - Legal Ritual and Relevance' (1978) 66 California Law Review 699-726

Winn PA, 'Legal Ritual' (1991) 2 Law and Critique 207-232

Faydalanılan İnternet Kaynakları

<<https://www.merriam-webster.com/dictionary/ritual>> accessed 22 June 2024

<<https://sozluk.gov.tr/?kelime=rituel>> accessed 22 June 2024